

ZGODOVINA SLOVENCEV PO LETU 1918

(Jurij Perovšek)

LITERATURA:

1. Momčilo Zečevič, Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje, Maribor, 1979.
2. Momčilo Zečevič, Na zgodovinski prelomnici, Maribor, 1986.
3. Jurij Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, Ljubljana, 1996.
4. Jurij Perovšek, Slovenska osamosvojitve v letu 1918, Ljubljana, 1998.
5. Jurij Perovšek, Zbornik virov – Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS 1918-1929, Ljubljana.
6. Jurij Perovšek, Slovenci in Jugoslavija v 30-ih letih, Zbornik: Slovenska 30. leta, Ljubljana, 1997.

Torek, 22. februar 2005

POLOŽAJ SLOVENCEV PO RAZPADU AVSTRO-OGRSKE

29. oktobra 1918 je Avstro-Ogrska razpadla. Na slovenskih tleh je oblikovana **DRŽAVA SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV**. Njen nastanek je bil razglašen na kongresnem trgu v Ljubljani. Ta država je obstajala 33 dni. V razvoju slovenskih emancipacijskih teženj ima posebno mesto – Slovenci so prvič dokazali sposobnost za lastno državno organiziranost. Država SHS je bila državna skupnost, ki so jo ustanovili habsburški Jugoslovani po odcepitvi od Habsburške monarhije 29. oktobra 1918. Država SHS je obstajala do 1. decembra 1918, ko se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino SHS.

V državi SHS so imeli Slovenci vodeč politični vpliv, s katerim so izbojevali osamosvojitve (Narodno viječe – *dr. Anton Korošec*). Država SHS je obsegala Slovenijo brez Prekmurja, Hrvaško z Istro in Dalmacijo, brez Medžimurja, ter BIH. Pred združitvijo sta se Kraljevini pridružili Vojvodina in Črna Gora. V skladu z Londonskim sporazumom (leta 1915) je Italija zasedla slovensko primorje, slovensko Istro, Dalmacijo, Kvarner. Državi SHS je načeloval *dr. Anton Korošec* v Zagrebu.

Slovenci so novembra 1928 za kratek čas zaživel kot politično samostojen narod, ki je dosegel lastno nacionalno državnost (Slovenija je bila federativna enota). Večkrat se je pojavilo opozorilo, da država SHS ni bila mednarodno priznana (kar drži), a so kljub temu antantne sile posredno priznale obstoj Države SHS, saj je glavni poveljnik antantnih sil na Solunski fronti z brzobjavko pozdravil viječe v Zagrebu in narodno vlado v Ljubljani. Poleg tega pa je narodno viječe pozdravilo še celo vrsta političnih dejavnikov.

Konec oktobra in v novembru 1918 so na Zagrebško narodno vijeće svoje pozdrave, prošnje in obvestila naslovili na madžarski narodni svet, na dunajski apostolski nuncij, poljskemu predsedniku, državnemu tajniku za zunanje zadeve Avstrije, na ameriško poslaništvo iz Berna, na romunski narodni svet, na danskega ministrskega predsednika in na nizozemsko kraljevo vlado.

Država SHS je vzpostavila zunanje odnose s Poljsko, Češkoslovaško, Madžarsko. Individualno so mednarodno državo priznale Nemčija, Avstrija, Madžarska in Kraljevina Srbov. Kolektivnega mednarodnega priznanja pa ta država ni dosegla. *Aleksander Karadžordžević* je razglasil združitev Kraljevine Srbov z neodvisno Državo SHS.

V državi SHS so imeli Slovenci svojo Narodno vlado v Ljubljani, kjer so bili združeni vsi organi izvršne oblasti. Narodna vlada je imela 12 upravnih oddelkov (povjereništvu za notranje zadeve, za prehrano, za uk in bogoslužje, za pravosodje, za socialno skrbstvo, za finance, za promet, za industrijo in trgovino, za javna dela in obrt, za poljedelstvo, za narodno obrambo, za zdravstvo). V to vlado so bile vključene vse takratne slovenske stranke. Tvorili so jo predstavniki **KATOLIŠKE VSESLOVENSKE STRANKE (KVSS)**, **JUGOSLOVANSKE LIBERALNE DEMOKRATSKE STRANKE (JLDS)** in **JSDS**. Najmočnejša je bila **VSESLOVENSKA LJUDSKA STRANKA (VSL)**, ki je v vladi imela 6 članov. V vladi je še bilo 5 članov iz **JLDS**, **JSDS** pa enega člana. Narodno vlado je vodil *Josip Pogačnik*, član **VSL**.

Narodno vijeće je bil najvišji organ oblasti v državi SHS, a si je pridržalo le vodenje zunanjih in vojaških zadev, ter odločanje o izvrševanju pravice pomilostitve, razveljavljanja zakonov in imenovanja višjih uradnikov, vse ostalo je bila pristojnost pokrajinskih vlad. Razdelitev med Narodnim vijećem in Narodno vlado se je sprva ohranila v prvotni obliki. Narodna vlada je kmalu začela izpolnjevati naloge, ki so bile v pristojnosti Narodnega vijeća. Narodna vlada v Sloveniji je izvrševala vso državno oblast iz pristojnosti Narodnega vijeća in Narodne vlade. Narodno vijeće je izdalo posebno naredbo, ki je slovenski Narodni vladi prepustila ostale pristojnosti. Avstrijska Narodna vlada in Poljska vlada je akreditirala svojega predstavnika. Vlada je samo določila svoje predstavnike, sama razveljavila nekatere stare avstrijske pravne akte. Narodna vlada je sama upravljala takratno slovensko ozemlje in nobene oblasti ni bilo nad njo. Prekmurje je takrat še bilo v okviru Ogrske države, Italijani pa so zasedli Primorsko. Država je obsegala Kranjsko brez Postojnskega okraja in slovenski del Štajerske.

V tem času je tedanja slovenska oblast na različne načine utrdila ta politični položaj. Najprej so bili odstavljeni vsi vodilni predstavniki avstrijske stare birokracije, vzpostavljen je bil nov pravni položaj za vse fizične osebe v smislu pripadnosti nove države – pravno so bile vezane na državo SHS. Izdana je bila posebna naredba, s katero je slovenski jezik postal uradni jezik. Oblikovana je bila slovenska vojska, kjer je bilo okrog 12 tisoč častnikov in vojakov, ob njej pa še dobrih 1.700 srbskih vojakov iz avstrijskega vojnega ujetništva, ki so se ob povratku tukaj ustavili. Vzpostavili so nekatere temeljne prvine demokratičnega političnega ustroja, ki je bila upravna pravica do zbiranja in združevanja. Narodna vlada je razveljavila avstrijski zakon, ki sta te pravice omejevala.

Gospodarsko področje:

Narodna vlada je nacionalizirala (poslovenila) dotedanji avstrijski kapital na Slovenskem ozemlju. Tukaj gre za vojne obrate, za vsa prevozna sredstva Avstro-Ogrske armade, v svojo last je prevzela gozdove in posestva, v svojo upravo in uporabo pa prevzela premogovnika v Velenju in Zabukovini, smodnišnico v Kamniku, cinkarno v Celju in tobačno tovarno v

Ljubljani. Nadaljevalo se je poslovanje že obstoječe industrijske in kmetijske proizvodnje v Sloveniji.

Politični položaj na Slovenskem ob razpadu Avstro-ogrske:

Leta 1918 so vse tri obstoječe stranke obstajale kot enotni vseslovenski politični subjekt. Drugačen je bil razvoj v katoliškem in liberalnem taboru, ki sta se organizirali v različnih pokrajinah. V katoliškem taboru šele od leta 1909 obstaja vseslovenska politična stranka (združene SLS iz Kranjskega in ostale). Liberalni tabor se poveže v enotno stranko šele junija 1918. Tukaj so se **NARODNO NAPREDNA STRANKA (NNS)** iz Kranjskega, **NNS** z Goriškega in **NNS** iz Štajerskega povezale v **JSDS**.

Vseslovenska ljudska stranka je v idejno-političnih in kulturnih pogledih zagovarjala oblikovanje družbe, v kateri bodo uveljavljena katoliška načela v verskem, kulturnem, socialnem in političnem življenju. Terjala je šolo na verski podlagi in podpirala zahtevo po ustanovitvi slovenske univerze. V narodnem pogledu je obstoju in njenemu razpadu Avstro-Ogrska zagovarjala slovensko avtonomijo v državni skupnosti. Zavedala se je tudi pomena socialnega vprašanja. V zadnjih desetletjih obstoja monarhije je oblikovala mrežo kmečkih in delavskih zadrug, ki so bile njena politična opora. Na primer, v Mariboru je delovala Slovenska kmečka zveza.

JSDS je imela namen na osnovi razrednega boja spremeniti obstoječi gospodarski red, uresničiti prevzem proizvodnih sredstev v splošno last. To pa je nameravala doseči ne po revolucionarni poti. Osnovna težnja **JSDS** je bila doseči socialno enakopravnost in gospodarsko varnost posameznikov, kar bi zagotovilo njegovo individualno svobodo. V narodnem vprašanju se je zavzemala za oblikovanje enotne Jugoslovanske države, a je bila proti nadvladi ene države nad drugimi. Nasprotovali so katoliškemu gibanju. To nasprotovanje je bilo usklajeno z načelnim socialno-demokratskim stališčem do vere in političnega delovanja duhovščine. **JSDS** je zahtevala ločitev cerkve od države in razglasitev vere za zasebno zadevo. Zahtevala je obvezen, brezplačen in neverški pouk v ljudskih in izobraževalnih šolah in brezplačno višje šolstvo.

Liberalna jugoslovanska stranka je zahtevala enakopravnost vseh državljanov in uvedbo splošne, enake, tajne in neposredne volilne pravice tudi za ženske. Posebej je poudarjala, da nima nihče nikakršnih predpravil. Stranka je posebej poudarjala svobodo prepričanja, njegova izražanja in uveljavljanja. V odnosu do vere je zagovarjala stališče verske strpnosti in enakopravnosti, poudarjala pa je nasprotovanje vsakemu strankarskemu izrabljanju vere. V narodnem vprašanju je zagovarjala načelo, da bi jugoslovanski narodi tvorili plemena jugoslovanskega naroda, ki bi bil enoten. Na gospodarskem področju se je zavzemala za socializacijo gospodarstva. Vsi veliki gospodarski obrati, ki služijo potrebam širokega kroga prebivalstva (železnice, premogovniki, vodne sile), naj bi prešli v državno last. V vsem ostalem so se liberalci zavzemali za uveljavljanje zasebnega gospodarstva in zasebne pobude. Bili so napredni glede socialnega vprašanja - zavzemali so se za oblikovanje kolektivnih pogodb, za opredeljeno izhodiščno delavsko mesto, za pospeševanje kmetijstva in za ohranitev kmečkega stanu na domači zemlji.

Torek, 1. marec 2005

JUGOSLOVANSKA ZDRUŽITEV

1. decembra je bil končan novembra 1918 začetni kompleksen politični proces združitve Države SHS in Kraljevine Srbije v skupno Jugoslovansko državo. Novembra 1918 je bilo o jugoslovanski združitvi oblikovanih več političnih sklepov. Najprej so se med 6. in 9. novembrom 1918 na skupni konferenci v Ženevi sešli predstavniki srbske vlade, ki jih je vodil *Nikola Pašić*, zraven njega so še bili *Anton Korošec*, *Ante Trumbić* in sporazumno izbrani poslanci političnih skupin. Na konferenci so podpisali sporazum o združitvi Države SHS in Kraljevine Srbije na federativni podlagi. Ta sporazum je odstopal od srbskega koncepta združitve, zato je *Pašić* skupaj z vlado odstopil. Tako je bil dogovor o federativni jugoslovanski združitvi razveljavljen. Srbi so se namreč izogibali enakopravni združitvi obeh držav. Želeli so si, da bi bila Država SHS kar direktno priključena h Kraljevini Srbiji. Daljnosežne posledice pa je imelo dogajanje v Državi SHS.

Politični dejavniki v Sloveniji in Zagrebu so se glede jugoslovanske združitvene oblike vladavine v novi jugoslovanski državi in njeni notranji ureditvi opredelili v 2. polovici novembra 1918. Povod, ki je slovensko politiko navedel k oblikovanju svojih pogledov na jugoslovansko združitve je bil predlog pokrajinske vlade Dalmacije v Splitu – ta predlog glede začasne ureditve skupne Jugoslovanske države je bil 16. novembra 1918 poslan v Zagreb. Slovenska narodna vlada je ta predlog iz Zagreba prejela 19. novembra. Dalmatinski predlog je poudarjal, da je treba zaradi prodiranja Italijanov na Primorsko in Dalmacijo nemudoma izvesti združitve Srbije, Črne Gore in Države SHS v skupno državo. Ta nova skupna država naj bi se do končne odločitve ustavodajne skupščine začasno oblikovala kot monarhija. Dalmatinski predlog je zagovarjal kompromis med centralno državno ureditvijo s skupnimi organi oblasti za celo državo na eni strani, na drugi strani pa je ta predlog zagovarjal ohranitev pokrajinskih avtonomij za historično razvite jugoslovanske pokrajine (Srbijo, Hrvaško in Slavonijo, Slovenijo, Bosno in Hercegovino, Dalmacijo, Črno Goro in Vojvodino).

Vodstvo obeh najmočnejših političnih slovenskih strank – **VSESLOVENSKE LJUDSKE STRANKE (VSLS)** in **JUGOSLOVANSKE DEMOKRATSKE STRANKE (JDS)**, sta se o dalmatinskem predlogu posvetovali 20. oziroma 21. novembra 1918. Vodstvo **JUGOSLOVANSKE SOCIALDEMOKRATSKE STRANKE (JSDS)** pa o tem dalmatinskem predlogu ni razpravljala. **VSLS** je ob svojem že poudarjenem stališču izrecno izjavila, da podpira republikansko obliko vladavine. Za njo samo ta oblika vladavine zagotavlja demokrasko ureditev, zato je predlog vlade zavrnila. Vodstvo **JDS** pa je ta predlog podprla. **JDS** je poudarila, da bi morala nova država imeti enotno skupno vlado in zato je sklenila, da bodo njeni predstavniki v slovenski narodni vladi in v zagrebškem narodnem viječu podprli predlog pokrajinske vlade z Dalmacijo, Srbijo in Črno Goro. Tako so tudi ravnali 21. novembra 1918, ko se je zbrala slovenska narodna vlada na seji, na kateri so razpravljali o dalmatinskem predlogu. Se pravi je **JDS** podprla dalmatinski predlog, medtem ko sta ga **VSLS** in **JSDS** zavrnili. Nekega skupnega predloga niso sprejeli z obrazložitvijo, da imajo vse stranke svoje predstavnike v narodnem viječu, ki bo končno odločalo o obliki in načinu združitve Države SHS s Srbijo.

Narodno viječe je odločalo o združitvi Države SHS s Srbijo na seji, ki je bila 23. in 24. novembra 1918 v Zagrebu. Na tej seji so vse slovenske politične stranke najprej zagovarjale svoja že oblikovana stališča glede združitve. Med kasnejšim potekom seje pa sta **VSLS** in

JSDS spremenili svoja stališča in se pridružili večinskemu mnenju v narodnem viječu, ki je glede združitve s Srbijo in Črno Goro vsililo sklep o takojšnji jugoslovanski združitvi v enotno državo pod začasnim regentstvom srbskega prestolonaslednika *Aleksandra Karadžordževića*.

Vzrok zakaj je najmočnejša slovenska stranka (**VSLS**) opustila svojo prvotno stališče je bilo dejstvo, da v odsotnosti svojega načelnika in predsednika narodnega viječa *dr. Antona Korošca* (ki je takrat bil v Ženevi), ni imela dovolj moči za uveljavitev svojih zamisli o jugoslovanski združitvi. *Svetozar Pribičević* je speljal potek seje v tej smeri, da je bil sklep sprejet, ker *Korošca* ni bilo. Predstavniki **VSLS** in **JSDS** so skupaj z **JDS** sprejeli napotila, ki so posebni delegaciji, ki je bila izbrana na seji narodnega viječa, predpisovala kako naj se s srbsko vlado v Beogradu dogovori o organiziranju nove srbske vlade. Napotila so sprejemala začasno monarhistično obliko, vztrajala pa so še pri decentralistični državni ureditvi.

Prva Jugoslovanska država je nastala na privoljenju slovenske politike. Slovenska politika je tako bila zraven srbske in hrvaške tretji zgodovinski dejavnik jugoslovanske združitve 1. decembra 1918. Vzrok za to je bilo dejstvo, da je zaradi zunanje ogroženosti (italijansko prodiranje) v slovenski politiki, kljub bojazni pred srbsko hegemonijo, prevladala želja po združitvi v Jugoslovansko državo. Proti jugoslovanski združitvi se je tedaj na slovenskem javno izrekel le socialdemokrat *Anton Štebi*. Že septembra 1918, še v času obstoja Avstro-Ogrske, pa je nasprotoval tej združitvi tudi nekdanji načelnik **VSLS** *dr. Ivan Šušteršič*. Oba sta združitvi s Srbi nasprotovala iz kulturnih, gospodarskih in političnih razlogov oziroma zaradi tovrstnih razlik med Slovenci in Srbi.

Ta združitev je bila izvedena na podlagi ostrega stališča srbskega dvora, ki je nepopustljivo vztrajal pri centralizmu in dedni monarhiji *Karadžordževićev*. Delegacija zagrebškega narodnega viječa je namreč po prihodu v Beograd 28. novembra 1918 popustila pod hudim pritiskom in tako podprla narodno viječe in *Pribičevića* (bil hrvaški Srb; v tesni povezavi s *Karadžordževićim* dvorom), ki je bil tudi član te organizacije in srbske vlade. *Pribičević* je člane delegacije opozarjal, da bi vztrajanje pri ohranitvi avtonomij posameznih pokrajin zavleklo odločitev o združitvi.

Ker je Italija vse bolj ogrožala Jadranske kraje, nerešeno pa je bilo tudi vprašanje zahodne in severne meje, je delegacija privolila v oblikovanje enotne narodne države z monarhistično obliko vladavine in z centralistično državno ureditvijo. Tako je na podlagi uveljavitve srbskega političnega interesa nastala **PRVA JUGOSLOVANSKA SKUPNOST**. Svojo polno politično življenje je začela 20. decembra 1918, ko je bila oblikovana **PRVA JUGOSLOVANSKA VLADA**. V njej so pomembne položaje zasedli tudi slovenski politiki. *Korošec* (predsednik **VSLS**) je postal podpredsednik vlade, liberalni politik *dr. Albert Kramer* pa minister za konstituantno (ustavodajno skupščino), ter minister za izenačenje zakonov.

Z nastankom nove Jugoslovanske države je prišlo do sprememb v Sloveniji. Zagotovilo srbskega prestolonaslednika *A. Karadžordževića*, da bodo do sklica ustavodajne skupščine še naprej delovali avtonomni organi oblasti, ki so se oblikovali za časa Države SHS, to zagotovilo ni bilo uresničeno. Po oblikovanju prve jugoslovanske vlade si je ta preko tedaj vodilnega predstavnika politike jugoslovanskega centralizma, notranjega ministra *Pribičevića* začela prizadevati, da bi v Kraljevini SHS vzpostavili strogo centralistično državno ureditev.

V Sloveniji se je to konkretno pokazalo 20. januarja 1919, ko je bila s posebnim ukazom regenta *Aleksandra* ukinjena slovenska narodna vlada. Namesto nje je začela delovati nova – deželna vlada za Slovenijo. Njenega predsednika in podpredsednika je imenoval regent. Predsednik in podpredsednik državne vlade pa sta lahko predlagala kdo naj bi bil minister za notranje zadeve, za pravosodje, za narodno gospodarstvo ter za uk in bogočastje. Dosegli so, da so še lahko predlagali ministre za kmetijsko in socialno skrbstvo. V primeru s prejšnjo narodno vlado je bila deželna vlada skrčena na 6 resorjev. Deželna vlada ni imela najvišje upravne oblasti na Slovenskem, kot jo je imela pred tem narodna vlada, ker je ta največja upravna oblast, ki jo je imela prej narodna vlada, prešla na osrednjo beograjsko vlado.

S tem je bila Slovenija že pred sprejetjem ustave tako kot druge pokrajine iz nekdanje Avstro-Ogrske, politično in upravno podrejena jugoslovanskemu državnemu centralizmu.

V slovenski politiki je prišlo do sprememb v vseh taborih:

KATOLIŠKI TABOR

Najbolj enotno v Kraljevini SHS je ostalo katoliško gibanje. Obvladovala ga je **VLSL**, ki se je na svojem strankarskem zboru 6. in 7. aprila 1920 preimenovala v **SLOVENSKO LJUDSKO STRANKO (SLS)**. **SLS** je vse do svoje smrti 14. decembra 1940 vodil *dr. Anton Korošec*. **SLS** je na svojem zboru aprila 1920 sprejela svoj nov program. V njem je zahtevala avtonomije posameznih jugoslovanskih pokrajin z lastnimi predstavniškimi telesi. Poleg tega se je zavzemala za depolitizirano državno upravo in šolstvo. Poglavitni poudarek programa iz 1920 pa je bil povezan s socialno-gospodarskim vprašanjem. Namreč zahtevali so socialno pravično državo s socialnim nadzorom nad kapitalskim gospodarstvom. Ta nadzor naj bi obsegal varstvo delavcev in uslužbencev, nadzor proizvodnje, plač, cen in trgovine. Program je prav tako zahteval, da je treba delavcem v industrijskih podjetjih priznati pravico do sodelovanja v upravi in do udeležbe pri dobičku. Program se je zavzel še za podružbljanje velikih industrijskih obratov (npr. premogovnikov, rudnikov...). Te obrate naj bi vodili upravni odbori, ki bi jih sestavljali predstavniki oblasti ter delavci in uradniki.

SLS se je zavzela tudi za enotno in popolno socialno zavarovanje vseh državljanov. Zavzemala se je tudi za izvedbo agrarne reforme in sicer tako, da bi veleposestniki zemljo razdelili tistim kmetom, ki nimajo dovolj – pri tem pa so izvzeli cerkveno in samostojno posest. Program **SLS** je dosledno branil pravico zbiranja in združevanja, odločno pa je zavračal vsako prevratno, t.j. revolucionarno dejanje. Boljševizem so smatrali za edinega resnega nasprotnika, s katerim bi se bojevali – »boj prihodnosti, boj, ki se bo resno bojeval med strankami, je samo boj med krščanskim socializmom in komunizmom«.

V katoliškem taboru se je v letih 1919-22 oblikovala tudi posebna **KRŠČANSKA SOCIALNA DELAVSKA SKUPINA (KSDS)**, ki pa jo je zaradi njenega izrazitega socialnega in političnega radikalizma vodstvo **SLS** politično onemogočilo in sicer tako, da je preprečilo izhajanje njihovega dnevnika. **KSDS** se je nato podredila politiki **SLS**. **KSDS** je bila predhodnica krščanskih socialistov.

Zraven **KSDS** v tem katoliškem taboru se je tudi oblikovala posebno katoliško usmerjena **KMEČKA ZVEZA ZA PREKMURJE (KZZP)**. Ustanovljena je bila 5. januarja 1920. Ideološko in politično se je opirala na **SLS**. Njen predsednik je bil teolog in pisatelj *Jožef Klekl* (poslanec v narodni skupščini v Kraljevini SHS). **KZZP** se je predvsem zavzemala za varovanje gospodarskih interesov prekmurskega kmeta. Podpirala je interese **SLS** po

avtonomiji Slovencev, v kateri naj bi Prekmurje postalo posebno upravno okrožje. Zagovarjala je enakopravnost prekmurskega narečja s slovenščino.

LIBERALNI TABOR

V jugoslovanski državi se je liberalni tabor začel drobiti. Proces političnega razpadanja liberalnega tabora se je začel 1. julija 1919, ko je bila ustanovljena nova **SAMOSTOJNA KMETIJSKA STRANKA (SKS)**. Njeno ustanovitev je po eni strani povzročila **JDS**, ki je dobro vedela, da na podeželju ne more konkurirati **SLS**, zato je politično pomagala pri ustanovitvi **SKS**. Po drugi strani pa si je ta ustanovitev **SKS** prizadevala za bogatejše liberalne sloje na vasi, da se politično organizira v svoji stranki. Največji predstavnik **SKS** je bil posestnik iz Velikih Lašč na Slovenskem *Ivan Pucelj*.

Njen program: Svojo pozornost je po večini namenjala reševanju vsakodnevnih kmečkih vprašanj. Zahtevala je ustanavljanje šol prilagojenih potrebam kmetov, izboljšanje prometa, trgovine in carinske politike v korist proizvodnje kmetijskih pridelkov, in agrarne reforme. Pri tej izvedbi se je zavzemala posebej za delitev fevdalne veleposesti in cerkvene veleposesti. Zemljo naj bi dodeljevali le tistim, ki jo obdelujejo. **SKS** je zavračala meščanski družbeni koncept in revolucionarni boljševiški koncept. Veri ni nasprotovala, opozarjala pa je, da se ne sme izrabljati v politične namene. Glede nacionalnega vprašanja je podpirala načelo jugoslovanske nacionalne enotnosti, po kateri naj bi bili Slovenci, Hrvati in Srbi en sam jugoslovanski narod.

Zraven **SKS** se je oblikovala še ena liberalna stranka – **NARODNA SOCIALISTIČNA STRANKA (NSS)**. Ustanovljena je bila 7. decembra 1919. **NSS** so sestavljali nižji uradniki, mali obrtniki in del delavstva. Po večini so bili to nekdanji člani **JDS**, ki jim je bila zaradi svojega meščanskega profila tuja, in nekdanji člani **JSDS**, ki se niso strinjali z njeno internacionalistično usmeritvijo. Za načelnika stranke je bil izvoljen politik *Ivan Deržič*. **NSS** se je zavzemala za evolutivno družbeno preureditev v smislu socializma. Poudarjala je, da naj postane bogastvo last vseh, ki ga ustvarjajo. To naj bi dosegli s socializacijo (danes bi rekli poddržavljenjem) kapitalskih podjetij. **NSS** se je zavzemala tudi za to, da bi podjetja, ki so imela monopol nad naravnimi bogastvi razglasili za javno last. To naj bi veljalo tudi za veleposesti, v kolikor ne bi bila predhodno že razdeljena malim kmetom. **NSS** je poudarjala velik pomen izobrazbe in je zahtevala, da morajo vsi imeti možnost zanjo. Na področju socialne politike pa je zahtevala uvedbo minimalne mezde in popolno socialno zavarovanje. Zavzemala se je tudi za 8-urni delavnik.

Splošna politična načela NSS:

NSS je zahtevala splošno, enako, neposredno in tajno volilno pravico, enakost pred zakonom, svobodo izbiranja, svobodo osebnega prepričanja, svobodo verovanja. Zahtevala je tudi odpravo smrtne kazni. Glede nacionalnih problemov je zagovarjala stališče Slovenske avtonomije.

V Prekmurju se je zraven katoliškega tabora ustanovil še en liberalen tabor. V začetku 20.-ih let se pojavijo 3 liberalne stranke:

Septembra 1929 je bila ustanovljena **PREKMURSKA KMETIJSKA STRANKA (PKS)**. Že novembra 1920 se preoblikuje v **DOMAČO GOSPODARSKO STRANKO (DGS)**. Obstojala je do julija 1922. Tretja liberalna stranka v Prekmurju pa je bila **ZDRUŽENA**

PREKMURSKA STRANKA (ZPS). Ustanovljena je bila januarja 1923, delovati pa je prenehala po skupščinskih volitvah marca 1923.

Zavzemale so se za izboljšanje socialnega in gospodarskega položaja prekmurskega kmeta oziroma Prekmurja. Zavzemale pa so se tudi za enakopravnost prekmurskega narečja s slovenščino. Program so imeli podoben kot **KZZP**, razlika je bila le v svetovnem nazoru – eni so se zavzemali za katoliško smer, drugi pa za liberalno smer.

SOCIALISTIČNI OZ. MARKSISTIČNI POLITIČNI TABOR

Nastanek komunistične stranke. Napovedal je oblikovanje notranje opozicije, ki se je krepila v **JSDS** od pomladi 1919 dalje. Do pojava opozicije v **JSDS** je prišlo predvsem zaradi ministerializma (=sodelovanje stranke v meščanskih vladah). Posamezni vidni socialdemokratski politiki so bili ministri v nekaterih vladah – v deželni vladi v Ljubljani in tudi v osrednji vladi v Beogradu (podobnost imena: ministerializem=minister). Notranja opozicija v **JSDS** je zraven zahtev po prenehanju sodelovanja z meščanskimi strankami vse bolj zahtevala tudi politično in sindikalno združitev slovenskega delavskega gibanja z jugoslovanskim. Do tega pa ni prišlo, saj se **JSDS** ni udeležila združitvenega kongresa aprila 1919 v Beogradu, na katerem so se **SDS** iz Srbije, Bosne in Hercegovine ter leva krila **SDS** iz Hrvaške in Vojvodine, združile v komunistično stranko.

JSDS namreč ni sprejela nekaterih političnih izhodišč, ki so bile pogoj na tem kongresu – ni se bila pripravljena odreči sodelovanja z meščansko oblastjo oziroma zavrniti svoje ministerialne politike. Program aprila 1919 ustanovljene komunistične stranke – imenovala se je **SOCIALISTIČNA DELAVSKA STRANKA JUGOSLAVIJE (KOMUNISTOV) – SDSJ (KOMUNISTOV)**, je za svoj končni cilj razglasila vzpostavitev socialistične družbe. Sredstvo za doseg tega cilja naj bi bila diktatura proletariata. To je bila izključna vodilna vloga delavstva v družbenem, političnem in gospodarskem življenju. Stranka je zavrnila vsakršno sodelovanje z meščansko stranko. V nacionalnem vprašanju pa je zagovarjala načelo enotnosti nacionalnega naroda in centralistično državo.

Ker je vodstvo **JSDS** nasprotovalo združitvi slovenskega socialističnega delavstva z jugoslovanskim v okviru **SDSJ (KOMUNISTOV)**, je opozicija v **JSDS** sklenila stopiti na lastno politično pot. Do tega je prišlo 2. marca 1920, ko je ljubljanska okrožna organizacija **JSDS** izstopila iz stranke in se razglasila za novo **DELAVSKO SOCIALISTIČNO STRANKO SLOVENIJE (DSSS)**. V to stranko so se v kratkem času vključile še nekatere organizacije **JSDS**, ki so nasprotovale politiki vodstva **JSDS**.

Na kongresu 11. aprila 1920 v Ljubljani se je ta nova stranka **DSSS** vključila v **VSEJUGOSLOVANSKO KOMUNISTIČNO STRANKO (VJKS)**. Na tak način je prišlo do oblikovanja komunistične politične organizacije na Slovenskem kot sestavnega dela jugoslovanskega komunističnega gibanja. Posledica takega nastanka komunistične organizacije na Slovenskem je bila, da slovenski komunisti niso razvili avtentičnega strankarskega programa, pač pa so se ravnali po programu **SDSJ (KOMUNISTOV)**. Ta program je jasno nakazoval, da nameravajo komunisti po osvojitvi politične oblasti in vzpostavitvi oblastnega monopola delavskega razreda izvesti korenito revolucionarno preobrazbo.

SDSJ je na gospodarskem področju zahtevala poddržavljenje železnic, plovil, rudnikov, gozdov, izvedbo agrarne reforme, vzpostavitev socialno-ekonomskega položaja delavcev, ki bi temeljil na 8-urnem delavniku in polnem socialnem varstvu delavcev in vseh državljanov.

Med drugim je zahtevala tudi svobodo delavskega organiziranja, pravico do stavke in pravico delavstva, da organizira delavske odbore, ki bi nadzorovali tehnično in finančno poslovanje podjetij. Na področju političnih pravic in svoboščin je zahtevala svobodo tiska in združevanja, politično in pravno enakopravnost vseh državljanov ne glede na spol, ter splošno aktivno in pasivno volilno pravico vseh državljanov in državljanek nad 20. letom starosti.

KOMUNISTIČNA STRANKA (KS) je bila zagovornica laične države in je zahtevala ločitev cerkve od države in laično šolstvo. Na šolskem področju se je zavzemala za brezplačno obvezno šolstvo do 14. leta starosti in za državno podporo revnim učencem pri nadaljnjem šolanju. Zagovarjala je brezplačno zdravstvo za vse državljane in odpravo smrtne kazni. Zagovarjala je tudi odpravo vojaške obveznosti.

SDSJ se je na svojem 2. kongresu junija 1920 v Vukovarju preimenovala v **KOMUNISTIČNO PARTIJO JUGOSLAVIJE (KPJ)** ali v **KOMUNISTIČNO STRANKO JUGOSLAVIJE (KSJ)**. **KPJ** je nemoteno delovala do 30. decembra 1920, ko je vlada zaradi njene revolucionarne usmeritve s posebnim razglasom (**OBZNANO**) prepovedala vsako komunistično dejavnost v času do sprejema ustave, z izjemo delovanja komunističnih poslancev v ustavodajni skupščini.

Slovenska komunistična organizacija je od svoje ustanovitve imela širše pokrajinsko vodstvo. Od Vukovarskega kongresa junija 1920 pa je komunistično organizacijo na Slovenskem vodil sekretar pokrajinskega komiteja **KPJ** za Slovenijo *Lovro Klemenčič*.

Torek, 8. marec 2005

VOLITVE V USTAVODAJNO SKUPŠČINO - 28. NOVEMBER 1920

Medsebojno razmerje moči pokažejo volitve v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920 – prve parlamentarne volitve. Udeležile so se jih vse slovenske politične stranke. Zmagovalka je bila **SLS**, ki pa je v nasprotju s svojo dotedanjo absolutno politično prevlado v Sloveniji zmagala le z relativno večino glasov, dobila je 37% in 14 poslanskih mandatov. Slab volilni izid **SLS** je bil posledica nemirnih povojnih razmer ter spremenjene politične strukture med strankami v Sloveniji, saj je večje število strankarskih programov z radikalnimi zahtevami vplivalo na razpoloženje med volivci. Druga najmočnejša slovenska stranka je bila **LIBERALNA SAMOSTOJNA KMETIJSKA STRANKA (LSKS)** in je dobila 20,86% glasov in 9 poslanskih mandatov. Tretja je bila **JSDS**, ki je dobila 18% glasov in 7 poslanskih mandatov. Četrta stranka je bila **KPJ**, ki je dobila 10% glasov in 5 poslanskih mandatov. Sledili sta **JUGOSLOVANSKA DEMOKRATSKA STRANKA (JDS)**, ki je dobila 7,76% glasov in 3 mandate. **NSS** je dobila 3,91% glasov in 2 poslanska mandata. Najmanj glasov in nobenega poslanca pa je dobila **DOMAČA GOSPODARSKA STRANKA (DGS)**, ki so jo šteli posebej, čeprav je bila posebna organizacijska oblika **JDS** v Prekmurju.

Prvenstveno vprašanje je bilo oblika državne ureditve. Jedro tega vprašanja je bilo ali naj bo kraljevina centralistična ali avtonomistična država, po katerem bi imele posamezne pokrajine politično in upravno avtonomijo, da bi o pokrajinskih zadevah odločale samostojno. Pomembno vprašanje je tudi oblika države, ali naj bo monarhija ali republika.

Za avtonomijo: SLS in NSS

Za centralizem: ostale stranke (**JSDS, KPJ,...**)

SLS je izstopala pri zahtevah za Slovenijo, ki je bila članica **JUGOSLOVANSKEGA PARLAMENTARNEGA KLUBA (SLS, HLS,...)**. Predsednik je bil *dr. Anton Korošec*. Najmočnejša je bila **SLS** in je tudi oblikovala predlog ustave, ki jo je jugoslovanski klub predložil ustavodajni skupščini 12. novembra 1921 - v tej skupščini so sprejeli naslednje:

- Jugoslovanska država naj bo ustavna, parlamentarna in dedna monarhija, v kateri bi bilo uveljavljeno avtonomistično načelo;
- država naj se razdeli v pokrajine: Srbija, Hrvaška s Slavonijo in Medžimurjem, BIH z Dalmacijo, Črna Gora, Vojvodina in Slovenija – vsaka pokrajina bi imela pokrajinsko skupščino, v pristojnosti teh bi bila pokrajinska zakonodaja, uprava, finance in davki, proračun; pokrajine bi imele pokrajinske vlade (sestavil bi jih pokrajinski predsednik, ki bi ga na predlog osrednje državne vlade imenoval vladar – pristojnosti pokrajinske vlade: notranje zadeve, gospodarske zadeve, šolstvo, verske zadeve, zdravstvo, socialna politika, pravosodje in finance); predsednik in člani te vlade bi bili za svoje ravnanje odgovorni pokrajinski skupščini, predsednik pokrajinske vlade pa bi odgovarjal osrednji vladi.

Te težnje so delili tudi drugi na Slovenskem, med drugim tudi kulturni delavci v **AVTONOMISTIČNI IZJAVI**. Podpiše jo 43 vidnih slovenskih kulturnikov različnega svetovnega nazora in politične usmeritve. Oblikovali so jo nekdanji socialni teoretiki – *dr. Dragotin Lončar, Albin Prepeluh, Fran Erjavec*, ki so se pozimi 1920/21 razšli z **JSDS**, ker je podpirala centralizem in obstoj enotnega naroda. Izjava je zahtevala avtonomijo ozemlja v jugoslovanski državi in je bila idejna osnova kasnejšega avtonomističnega gibanja, ki je bilo osrednje gibalno slovenskega političnega konca prve Jugoslavije. Poleg **SLS** in avtonomistično usmerjenih kulturnikov je slovensko avtonomijo zagovarjala tudi **NSS**. Sprejemala je monarhijo, glede državne ureditve pa se je zavzemala za oblikovanje avtonomnih pokrajin z avtonomnimi predstavniškimi telesi in organi izvršne oblasti.

- **SAMOSTOJNA KMETIJSKA STRANKA (SKS)**

SKS je zagovarjala enotno jugoslovansko državo, ki naj bi bila glede na odločitev srbske politike monarhija ali republika. Avtonomni Sloveniji je nasprotovala iz gospodarskih in idejno-političnih razlogov. Opozarjala je, da bi bila avtonomna Slovenija odrezana od jugoslovanskega gospodarskega prostora, to pa bi ogrozilo slovenski trg in industrijo. Poudarjala je tudi, da boj **SLS** za avtonomijo ne pomeni nič drugega kot prizadevanje te stranke, da bi v avtonomni Sloveniji vzpostavila neomejeno idejno in politično oblast. Stališče enotnega nadzora je zagovarjala tako dosledno, da je *dr. Bogomil Vošnjak* nastopil celo proti ustavnemu priznavanju slovenske jezikovne posebnosti. Po njegovem predlogu iz ustavnega besedila izpade določilo, da naj bi v Sloveniji kot uradni jezik veljal tudi tako imenovani slovenski dialekt. Na podlagi njegove intervencije je kasneje sprejeta ustava vsebovala določila, da je uradni jezik srbsko-hrvaški-slovenski (mešanica). Kasneje pa so slovenski **SD** tudi predlagali, da naj bi bil poleg uradnega srbsko-hrvaškega jezika uradni jezik tudi slovenski, vendar predlog ni bil sprejet.

- **JUGOSLOVANSKA DEMOKRATSKA STRANKA (JDS)**

JDS je zagovornica unitarizma. Zagovarjala je monarhijo in enotno Jugoslovansko državo, v kateri bi bile zatrte vse centrifugalne tendence. Nasprotovala je vsaki avtonomiji Slovenije, ter podpirala Jugoslovansko državo z enim vladarjem, eno vlado, enim parlamentom, enotno vojsko ter enotno zunanjo politiko, trgovino in gospodarsko politiko. Soglašala je samo s takšnim načinom decentralizacije, po katerem bi administrativni organi v posameznih

pokrajinah opravljali zadeve splošne uprave po direktivi in nadzorom centralne državne oblasti. Bila je proti avtonomiji Slovenije, zaradi gospodarskih razlogov in prepričanja, da je cilj avtonomističnih prizadevanj **SLS** doseči prevlado v Sloveniji. **JDS** je ostro zavrnila avtonomistično izjavo, ker je menila, da je bil njen namen z moralnim pogledom podpisnikov podpreti **SLS**. Ni verjela tudi v avtonomen slovenski kulturni razvoj v Jugoslaviji, ker je menila, da avtonomna Slovenija ne bi imela dovolj gmotnih sredstev za razvoj slovenske kulture. Takšno stališče je zelo glasno zagovarjal *Ivan Tavčar*. V ustavodajni skupščini je bilo vidno tudi vprašanje kancel paragrafa, ki bi duhovnikom prepovedovalo zlorabo vere v politične namene. To določilo je bilo v vladnem ustavnem predlogu, proti njemu je bila **SLS**, od slovenskih strank pa je predlog podprla **JDS**. Kasneje se je v ustavi določilo, da verski predstavniki ne smejo uporabljati vere v politične strankarske namene.

Od obeh slovenskih liberalnih strank pa se je razlikovala glede vprašanja monarhije ali republike, saj se je zavzemala za republikansko obliko vladavine. Socialisti so republiko zagovarjali iz načelnih razlogov. Poudarjali so princip zakonitosti v tem smislu, da je načelo zakona nad kraljem. **JSDS** je zagovarjala enotno Jugoslovansko državo, do katere bi imel osrednji parlament zakonodajno moč, nižjim upravnim enotam pa bi bila prepuščena izvedba zakonov.

KPJ je zagovarjala republiko. Glede notranje državne ureditve pa centralistično državo, zavzemali so se za oblikovanje enotne sovjetske republike Jugoslavije.

Večina tedanje slovenske politike je bila na stališču centralizma in narodnega unitarizma. Po mnenju jugoslovanskega unitarizma je bila jugoslovanska nacionalna enotnost, ki je omogočala obstoj Jugoslovanske države, edini logičen zaključek do tedaj nepovezanega razvoja separiranih jugoslovanskih skupnosti. Centralistična Jugoslavija naj bi izravnala do tedaj nastale zgodovinske, kulturne in politične razlike med posameznimi jugoslovanskimi etničnimi skupnostmi. Pri zagovornikih narodne enotnosti je imela pomembno vlogo tudi misel, da bo čimbolj enotna Jugoslovanska država tudi večji porok za zagotavljanje manjšinskih pravic Slovencev, ki so ostali izven meja Jugoslovanske države.

28. junija so sprejeli **VIDOVDANSKO USTAVO**. Ob koncu ustavne razprave so poslanci glasovali za ustavo. Glasovali so o delno spremenjenem vladnem predlogu, ker drugi predlogi niso bili sprejeti. Od slovenskih poslancev se glasovanja niso udeležili poslanci **KPJ** in **SLS**, ki so 13. junija zapustili skupščino. Komunisti so jo zapustili v znak protesta proti režimu **OBZNANE**, poslanci **SLS** pa v znak protesta uvajanju centralizma. Poslanca **NSS** sta glasovala proti sprejemu ustave, prav tako so 3 poslanci **JSDS** iz načelnih razlogov glasovali proti (uvajanje monarhije), drugi poslanci **JSDS** niso bili prisotni. Vsi poslanci **JDS** in vsi **SKS** pa so glasovali za unitaristično centralističen predlog. Za glasovanjem za ustavo se je zlasti **SKS** postavila v neugoden položaj, saj je s tem izgubila moralno politično verodostojnost. En dan pred glasovanjem je vlada sklenila sporazum s poslanci **DŽEMIJETA**=stranka muslimanskih zemljiških posestnikov begov iz Makedonije, Kosova in Sandžaka, s poslanci jugoslovanske muslimanske organizacije **JMO** iz BIH in poslanci **SKS**, na podlagi katerega si je zagotovila večino glasov.

Po tem sporazumu so omenjene stranke z glasovanjem za ustavo dobile ugodnosti (*Vošnjak* je postal poslanik v Pragi, begom pa je bil zagotovljen ugodnejši postopek pri uvajanju agrarne reforme). Opozicija je javno odgovorila, da je vlada te stranke kupila za 300 milijonov DIN. Omenjene stranke so se sporazuma držale in 28. junija 1921 je bila s 14 glasovi večine - od tega z 12 glasovi **JDS** in **SKS**, sprejeta nova ustava.

Sprejetje ustave z navadno večino, to je za več kot polovico glasov in ne s tako imenovano kvalificirano večino, to je 2/3 večina, je odstopala od demokratične prakse, v kateri so z navadno večino sprejeti navadni zakoni, z 2/3 večino pa temeljni ustavni akti. Ustava je bila v načelnem pogledu, glede klasičnih pravic in svoboščin kot tudi glede socialnih ekonomskih pravic dokaj napredna. Nedemokratična pa je bila glede vprašanj, ki so zadevala narodno problematiko. Vsebovala je vse ključne norme liberalnega, demokratičnega, družbenega, političnega in gospodarskega sistema. Uzakonila je delitev oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno, vzpostavljala je parlamentarizem. V gospodarskem pogledu je zagotavljala nedotakljivost zasebne lastnine in prosto razpolaganje z njo. Zagotavljala je prosto gospodarsko delovanje, svobodo dela in sklepanja lastninsko pravnih odnosov. Odpravila je ostanke fevdalnih odnosov. Uzakonjala je ustavno, parlamentarno in dedno monarhijo. Prav monarhična oblika vladavine pa je omejevala dosledno uveljavitev meščansko demokratične liberalne ustavnosti. Zakonsko oblast sta uveljavljala kralj in narodna skupščina, pri tem pa je bila kralju pridržana pravica do potrjevanja zakonov in njihovega razglašanja. Kralj je imel pravico sklicati in razpustiti narodno skupščino. Glede izvršne oblasti je ustava določala, da jo prek ministrov izvaja kralj, tako je ministra in predsednika imenoval kralj in ministri so mu bili podrejeni. Pred prevzemom ministrskih dolžnosti so prisegli na ustavo in zvestobo kralju.

Podobno je bilo tudi na sodnem področju - sodniki so bili ustavno neodvisni in stalni, toda na predlog vlade jih je imenoval kralj in jih lahko tudi zamenjal. Sodniki so izrekli sodbe v kraljevem imenu, kralj pa je imel tudi pravico do pomilostitve.

Te ustavne pravice so vzpostavljali kraljevo ustavno nadrejenost 3 vejam oblasti in so omogočale elemente samodržstva. Kralj za svoje ravnanje ni bil nikomur odgovoren. Ob vsem tem so bile omejene državne svoboščine (pravno enakost države omejuje volilna pravica, ki je zagotovljena samo za moške, osebno svobodo, nedotakljivost stanovanja, svobodo tiska; zbiranja in združevanja so omejevale zakonske izjeme, svobodo vere in veroizpovedi pa zgolj z zakonskim priznavanjem vere). Te omejitve in ustaven položaj kralja kot tiste dejavnike oblasti, ki je nadrejen vsem drugim, so relativizirale sodobno vsebino ustave. Njen povsem nedemokratičen značaj pa je zadeval položaj narodov v državi. Temeljna značilnost sta bila zakonsko uveljavljeni unitarizem in državni centralizem. Slovencem, Hrvatom in Srbom je odvzela narodno individualnost in jih je kot izmišljeno jugoslovansko narodno celoto vpenjala v centralistični državni okvir. Torej je že oblikovane narode obsodila na formalno pravni nacionalni izbris. Narodni unitarizem so utemeljevala določila, da je službeni jezik srbsko-hrvaški-slovenski, njeni državljani pa srbske-hrvaške-slovenske narodnosti. Načelo narodne enotnosti je nadalje uveljavljala določba, da morata kralj in prestolonaslednik pred narodno skupščino izjaviti, da bosta varovala edinstvo naroda, da morajo vse šole razbijati državnost v duhu narodnega edinstva, določba o prepovedi tiska, ki bi izzivala k plemenskemu razdorju in določba, da je vsak državljan dolžan služiti interesom narodne skupnosti. Uzakonila je tudi državni centralizem. Ustava je določila, da je treba upravno oblast izvajati na enak način, po teritorialnih enotah – **OBLASTE**H, oblikovanih po naravnih, socialnih in gospodarskih merilih in z največ 800 tisoč prebivalci. Določala je, da je na čelu vsake oblasti t.i. **VELIKI ŽUPAN**, ki ga postavlja kralj in ki prek državnih organov opravlja posle državne uprave v oblasti.

Centralistični državni sistem je bil pravno dograjen aprila 1922, ko je vlada določila uredbe delitve države na oblasti, uredbo o občni upravi in oblastno samoupravo. Kraljevina SHS je bila mimo vseh narodnih in zgodovinskih meril povsem mehanično razdeljena na 33 upravnih oblasti, 2 na slovenskem ozemlju – ljubljska oblast (obsegala: jugoslovanski del Kranjske z Jezerskim ter sodne okraje Laško, Brežice in Sevnica in Kastav) in mariborska oblast

(obsegala: jugoslovanski del Štajerske, Koroški Prevaljski okraj, Prekmurje, Medžimurje). Slovincem je odvzemala eno od temeljnih možnosti za enoten narodni razvoj - to je enotnost narodnega ozemlja. Centralni državni sistem je bil aprila 1922 pravno dograjen.

Torek, 29. marec 2005

Možnost za nacionalni razvoj je omejevala tudi odredba o državni upravi, po kateri je bil veliki župan, ki ga je imenoval kralj, podrejen beograjski vladi. Bil je samo državni uradnik. Ravnal se je po odločitvah centralne oblasti. Na svojo lastno pobudo je lahko zadržal izvršitev vsake odločitve samoupravnih organov, za katere je ocenil, da niso utemeljene v ustavi, zakonih ali oblastnih naredbah.

Opredelitev Vidovdanske ustave

V 20-ih letih je Vidovdanska ustava ena od največjih zmag srbske centralne politike in kralja *Aleksandra*, ter z njima povezanih jugoslovanskega unitarizma in centralnih sil. Že v prvih letih obstoja kraljevine je skrajno zaostriła nacionalno vprašanje. Ustavno zakonitost unitarizma in centralizma je predvsem nesrbske narode postavila pred odločitev ali naj privolijo v svojo nacionalno izničenje ali pa se taki nacionalni perspektivi uprejo in se na temelju svoje narodne individualnosti bojujejo za pravico jezika, ter kulturne in nacionalne državnosti, ki bi jo zagotovila avtonomna in federativna država. Razpotje med obema možnostma ter boj med unitaristično-centralistično in avtonomistično-federativno ureditvijo sta nato pretresala jugoslovansko politiko vsa 20-ta leta, opredelila pa sta tudi odnos Slovencev do Jugoslovanske države vse do njenega konca 1941.

Pokrajinska uprava na Slovenskem (PUS)

Po sprejetju ustave je osrednja oblast v Beogradu pohitela z razpuščanjem dotedanjih še delno avtonomnih pokrajinskih vlad. Julija 1921 je razpuščena deželna vlada za Slovenijo, namesto nje pa je avgusta 1921 oblikovana pokrajinska vlada za Slovenijo. Vodstvo **PUS** je prevzel pokrajinski namestnik, ki je upravljal pokrajinsko vlado pod nadzorom ministra za notranje zadeve. Prvi namestnik je bil *Ivan Hribar*. Marca 1923 pa ga je zamenjal *Viktor Baltič*. **PUS** je imela prehodni značaj in je delovala do konca leta 1923, ko sta začela delovati velika župana mariborske in ljubljanske oblasti. Uprava v oblasteh je bila popolna tri leta kasneje, ko sta se po volitvah oblastne skupščine konstituirala, ter kot svoja izvršilna organa izvolila svoja **OBLASTNA ODBORA**.

▪ **KOMUNISTIČNA STRANKA (KOMUNISTIČNA PARTIJA – KP)**

Prepoved delovanja tej stranki vlada zaostri avgusta 1921. Sredi tega leta so nekateri komunisti začeli posegati po metodah individualnega terorja, s tem so oblast izzvali, da je stranko prepovedala. Prag strpnosti so prestopili z dvema atentatoma, ki so simbolično napovedala komunistični napad na državno ureditev. To sta bila neuspešen atentat na regenta *Aleksandra* 29. junija 1921 in uspešen na nekdanjega notranjega ministra *Milovana Draškoviča* 23. julija 1921. Narodna skupščina je 2. avgusta 1921 sprejela zakon o zaščiti države, s tem se je začelo obdobje popolne izločitve **KP** iz javnega in političnega življenja. Zakon o zaščiti države je prepovedal delovanje **KPJ** in jo opredelil za zločinsko organizacijo, poleg tega pa je komunističnim poslancem odvzel mandate. Po sprejemu zakona je bilo kaznivo že samo članstvo v **KP**. **KPJ** je naslednji dve desetletji delovala podtalno oziroma je v javnosti nastopala preko različnih legalnih političnih strank.

▪ **NARODNO RADIKALNA STRANKA (NRS)**

Skoraj hkrati z izključitvijo **KPJ** pa je v slovenskem političnem krogu nastopila še ena sprememba. Na podlagi odločitve o političnem delovanju na ozemlju celotne države se je najmočnejša srbska politična stranka poleti 1921 razširila tudi v Slovenijo. Avgusta 1921 je bil v Kočevju ustanovljen **OKRAJNI ODBOR NRS** v Sloveniji. Oktobra 1921 pa so ustanovili tudi poverjeništvu za **NRS** v Ljubljani, s poverjenikom *dr. Nikom Zupaničem* na čelu. Za slovenske radikale sta bila vsa 20-ta leta značilna velika organizacijska razcepljenost in oster boj med različnimi skupinami **NRS**. Kljub temu pa so vsi sledili istim političnim programskim usmeritvam. Glede oblike vladavine so zagovarjali monarhijo, glede državne ureditve pa centralizem. Glede narodnostnega vprašanja je zagovarjala jugoslovanski unitarizem oziroma integralizem. Velik del njenega političnega programa je zadeval tudi socialno problematiko. Poudarjali so potrebo po izvedbi agrarne reforme in zagovarjali načela, da je treba kmeta osvoboditi obstoječih fevdalnih vezi. Zavzema se tudi za razdelitev državne zemlje in zemlje v javni lasti revnim poljedelcem ter družinam padlih ter med vojno ranjenim kmetom s premalo zemlje.

Privrženci **NRS** v Sloveniji so se navezovali na idejno in politično tradicijo slovenskega liberalizma, v družbenem programu so zagovarjali načelo solidarnosti v okviru posameznih socialnih razredov in med njimi, ter za moderno delavsko zakonodajo (pravično vrednotenje dela, boljši položaj delavstva, preprečiti razredni boj). Ostro so zavračali boljševidem, nasprotovali političnemu katolicizmu in zavračali avtonomna prizadevanja **SLS**. Kot zdrav in koristen odziv proti komunistični in sodobni demokraciji so pozdravljali fašizem. Fašizem so na podlagi državno-tvornega programa **NRS** (en narod ena država) gledali kot na pozitivni dejavnik državne in narodne enotnosti. Edino slabo stran fašizma so videli v imperialističnih težnjah navzven, saj so bile te usmerjene tudi proti Jugoslaviji.

▪ **SOCIALISTIČNA STRANKA JUGOSLAVIJE (SSJ)**

Po razcepu jugoslovanskega delavskega gibanja 1919, na revolucionarno komunistični in socialno reformistični pol, so skušali **SD**, ki niso vstopili v **SOCIALNO DELAVSKO STRANKO JUGOSLAVIJE (SDSJ)**, združiti svoje sile. Sredi 1921 so v Kraljevini SHS še vedno obstajale 3 popolnoma samostojne social-demokratske stranke:

1. **JSDS** (Slovenija)
2. **Socialno demokratska stranka Jugoslavije** (Hrvaška + Slavonija + Bosna + Vojvodina)
3. **Socialistična delavska stranka Jugoslavije** (Srbija + deloma v Bosni in Slavoniji + del Banata)

Med temi strankami leta 1921 prodre prepričanje, da je bolje, če se združijo in oblikujejo močno socialistično vsedrjavno strank, takšno kakršne so tedaj obstajale že v Evropi. Zato takoj stečejo prve organizacijske priprave za združitev. Vse tri stranke so se 18. decembra 1921 v Beogradu združile v novo **SOCIALISTIČNO STRANKO JUGOSLAVIJE (SSJ)**. Predsednik glavnega odbora je postal *Dragiša Lapčević*, iz Slovenije pa so bili *Etbin Kristan*, *Rudolf Golouh*, *Milan Korun*, *Josip Kopač* in *Zvonimir Bernot*.

Po nastanku **SSJ** je bil konec decembra 1921 v Trbovljah kongres **JSDS**, sprejeli so program in statut **SSJ** za Slovence. Njen voditelj je postal *Zvonimir Bernot*. Na kongresu so kot programsko podlago delovanja slovenskih socialistov sprejeli program **SSJ**. Program **SSJ** se v svojih temeljnih izhodiščih ni razlikoval od programskih stališč, ki so bila oblikovana že v okviru **JSDS** (uvedba socializma, brezrazredna družba,...). Tega cilja naj ne bi dosegli z revolucijo, ampak potem ko bi bili izpolnjeni objektivni in subjektivni pogoji. To pomeni, da

naj bi najprej produktivna moč kapitalne družbe dosegla čim višji stopnjo, da bi delavski razred ostal čim močnejši gospodarski in politični del.

▪ **SLOVENSKA REPUBLIKANSKA STRANKA (SRS)**

Težišče njenega delovanja je bilo na Celjskem, dejavna je bila tudi v okolici Novega mesta, Brežic, Krškega in v okolici Šenčurja. Stranko je vodil *Anton Novačan*. SRS je nastala iz nekdanjih privrženecv **SAMOSTOJNE KMETIJSKE STRANKE (SKS)**, ki so zaradi glasovanja predstavnikov za Vidovdansko ustavo izstopili iz stranke. SRS se je zavzemala za širšo politično in gospodarsko demokracijo, utemeljeno v svoboščinah posameznika. Zavračala je politični katolicizem. V notranje političnem pogledu je SRS podpirala oblikovanje upravno enotne Slovenije. Družbeni in politični program je bil usmerjen v kmeta in njegovo politično in gospodarsko napredovanje. Stranka ni bila sovražna drugim družbenim slojem, zavračala pa je razredni ekskluzivizem **KPJ**. SRS je zagovarjala republikansko obliko vladavine, v nacionalnem vprašanju pa se je zavzemala za preoblikovanje SHS v konfederacijo z jasno izraženo državnostjo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Bila je ostra nasprotnica jugoslovanskega nacionalnega unitarizma in državnega centralizma. SRS je zavračala z ustavo uveljavljeno načelo jugoslovanske nacionalne enotnosti, saj je to načelo po mnenju *Novačana* izražalo težnje beograjskih politikov, »da bi se Slovenci, Hrvati in Srbi zvarili kar čez noč v en narod, torej da bi bili ena štruca iz treh vrst moke in da bi to štruco zmesili beograjski peki«. V državnopravnem pogledu je SRS zagovarjala oblikovanje federativne republike Jugoslavije, ki naj bi jo poleg Slovenije sestavljala še Hrvaška in Srbija ter Bolgarija. Skupne zadeve naj bi bile vojska, zunanje zadeve in finance, predsednika države, ki naj bi bil eno mandatno obdobje Slovenec, Hrvat, drugo in tretje Srb, nato pa še Bolgar.

SRS je delovala do skupščinskih volitev 18. marca 1923, na volitvah je bila neuspešna in zato preneha delovati. Predsednik stranke *Novačan* je v dogovoru z jugoslovanskim kraljem opustil politično dejavnost in vstopil v diplomacijo.

▪ **ZDRUŽENJE SLOVENSКИH AVTONOMISTOV**

Poleg SRS je oblikovan še en proticentralistični objekt na Slovenskem. Junija 1922 je ustanovljeno Združenje. V Združenju so se povezali družbeno-reformno in avtonomistično usmerjeni slovenski intelektualci. Na čelu združenja sta *A. Prepeluh* in *Dragotin Lončar*. Od leta 1921 sta zaradi unitaristične in centralistične politike **JSDS** začela politično akcijo izven socialne demokracije. V Združenju so zahtevali revizijo Vidovdanske ustave in zakonodajno avtonomijo upravno enotne Slovenije v avtonomistično preurejeni upravni državi. Jugoslavija naj bi bila republika, obsegala pa naj bi tudi Bolgarijo. Združenje je poudarjalo tudi večnarodni značaj Jugoslovanske države. Opozarjali so, da Slovence, Hrvate in Srbe ločujejo razlike v veri, jeziku in kultur, ter razlike na civilizacijski ravni, to je v načinu mišljenja in delovanja na duhovnem in gospodarskem področju. Zavračali so politično misel o duhovno, narodno in kulturno enotnem Jugoslovanskem narodu. Združenje se je zavzemalo za globljo preobrazbo družbe, poudarjalo je, da morajo kmetje in delavci dobiti odločilen vpliv na javne zadeve, kapitalizem pa se mora podrediti produktivnemu delu. Zavračali so marksistično doktrino o diktaturi proletariata in boljševistično revolucijo, ki je bila plod ruskih družbenih in gospodarskih razmer. Bili so za vzpostavitev samoupravne družbene in gospodarske organizacije, pri kateri bi država posameznim družbenim skupinam prepustila, da same odločajo o kulturnem in gospodarskem vprašanju. Poudarjali so potrebo po samoupravnem organiziranju proizvodnje po gospodarskih stanovskih skupinah, pri čemer bi morala država varovati in uresničevati skupno voljo delavskega ljudstva. Preko glasila *Avtonomist* je

delovala dobri 2 leti, oktobra 1924 pa se je preoblikovala v **SLOVENSKO REPUBLIKANSKO STRANKO KMETOV IN DELAVCEV (SRSKD)**.

▪ **ZVEZA DELAVNEGA LJUDSTVA (ZDL)**

Konec oktobra 1922 so se krščanska socialno-delavska zveza, komunisti in socialistični »ZARJANI« (frakcija ljubljanske krajevne organizacije SSJ), povezali v ZDL za skupen nastop na ljubljanskih občinskih volitvah 3. decembra 1922. Oblikovali so tudi program, ki je zahteval vsestransko samoodločbo ljudstva, najširšo samoupravo občin, odpravo zakona o zaščiti države, uvedbo proporcionalnega volilnega sistema, volilno pravico za moške in ženske,... Na volitvah je zmagala – vladala v Ljubljani 1 leto. Župan je postal *Ljudovit Perič*, podžupan pa *dr. Ivan Stanovnik*. Za časa njihove vladavine je bilo zgrajenih več občinskih stanovanjskih hiš, sprejeti pa so tudi predlogi za sprejetje 48-urnega delovnega tedna, uvedba delavskih zaupnikov,... Zveza je zagovarjala slovensko narodno emancipacijsko stališče, tako je *Ladislav Fabijančič* konec oktobra poudaril, če večina slovenskega naroda zahteva federacijo, bo proletariat podpiral boj zanjo. Preneha delovati decembra 1923, ko so iz nje izstopili komunisti, med njimi je že spomladi zmagala leninistična struja, ki je nasprotovala povezovanju komunističnega proletariata z nekomunističnim. Kljub temu pa je bil pojav zveze pomemben nastop delavskega gibanja, saj je pokazala, da je skupno delovanje, sicer ločeno delovanje politične organizacije, mogoče. Pojav je bil pomemben tudi zato, ker je bilo v slovenski politični praksi s tem prvič preseženo strogo komunistično načelo, da marksistični proletariat ne sme sodelovati s proletariatom organiziranim na verski podlagi.

Torek, 5. april 2005

Samostojnost slovenskega dela KPJ, ki se je pokazala v delu ZDL, je imela še eno politično posledico. Slovenski pokrajinski komite je v začetku 1923, ko so razmišljali o oblikah in načinu legalnega političnega delovanja KPJ, presodil, da naj bo legalna stranka, preko katere bi delovali komunistični temelji na zlitju komunističnih organizacij z reformističnimi skupinami, znotraj delavskega gibanja. Pri tem naj bi ilegalna in samostojna KPJ postala odveč. Tokratno se je vodstvo slovenske KPJ odreklo revolucionarnega ekskluzivizma. Na podlagi tega so se komunisti zbrali ob glasilu *Delavske novice* in socialisti iz ljubljanske krajevne frakcije SSJ, in združili 21. januarja 1923 v **SOCIALISTIČNO STRANKO DELAVSKEGA LJUDSTVA (SSDL)**. Predsednik te stranke je postal *Ivan Makvo*, tajnik stranke pa voditelj slovenskega dela KPJ *Lovro Klemenčič*. Zanimive poglede je imela v nacionalnem vprašanju, stranka namreč ni zagovarjala jugoslovanskega unitarizma, ampak obstoj različnih narodov v Jugoslaviji, zahtevala je njihovo pravico do samoodločbe in oblikovanje federativne Jugoslovanske države. Tudi ta stranka je nastopila na volitvah v narodno skupščino, ostane pa brez poslanskega mandata. Nekaj manj kot mesec po volitvah preneha obstajati.

Njeni zanimivi, široki in izvorni idejni in politični koncepti, s katerimi se je tedanje slovensko komunistično vodstvo odpovedalo svoji lastni organizaciji in propagandi, pa tudi mednarodni komunistični ideologiji, so namreč zbudili ostro obsodbo komunistov drugod po državi, ki so že v začetku januarja 1923 v Beogradu ustanovili svojo legalno stranko – **NEODVISNO DELAVSKO STRANKO JUGOSLAVIJE (NDSJ)**. Poleg komunistov v okviru Jugoslavije so oblikovanje SSDL, ki je bila izjema v evropskem in jugoslovanskem komunističnem gibanju, obsodili tudi nekateri komunisti v Sloveniji. To je privedlo do razpustitve SSDL, kajti na konferenci stranke 15. aprila 1923 v Ljubljani, je prevladala dosledno revolucionarno komunistična smer, ki je podpirala obstoj le take legalne delavske stranke, ki bi bila pod

izključnim vodstvom **KPJ**. Na konferenci je bila izglasovana takojšnja vključitev **SSDL** v **NDSJ**. Najvidnejša predstavnika povezovanja komunističnega in nekomunističnega proletariata, *Klemenčič* in *Fabijančič*, pa sta bila izključena iz **KPJ**.

- **ORJUNA**

Ustanovljena je bila 1921 v Splitu. Branila bi naj ogrožene kraje pred italijanskim iredentizmom. V Sloveniji se je navezovala tudi na narodnjaško skupino protinemških narodnostnih bojov in je predvsem na Štajerskem ostro nastopala proti ostankom avstrijankarstva in uporabi nemškega jezika v javnosti. Kmalu po ustanovitvi pa so zaradi jugoslovanskega unitarizma in centralistične politike **ORJUNO** preoblikovali v teroristično organizacijo namenjeno obrambi jugoslovanske centralistične ureditve. Zatirala naj bi tudi revolucionarna delavska gibanja. Združevala je drobne obrtnike, trgovske pomočnike, nižje nameščence in lumpen proletariat. Člane je pridobivala tudi iz Sokolskih in drugih telovadnih društev. Na slovenskem so v **ORJUNO** množično vstopali tudi primorski emigranti, ki so po 1. svetovni vojni iz Italije pribežali v Jugoslavijo. V Sloveniji se je **ORJUNA** pojavila ob pomoči izrazito centralističnih organizacijskih sil organiziranih v **JDS**. Slovensko **ORJUNO**, ki se je opirala na izročila in takratna politična liberalna tabora, naproti katolicizmu in proti komunistom, je vodil primorski emigrant iz Ilirske Bistrice *inž. Marko Kranjec*. Temeljna politična usmeritev **ORJUNE** je bila aktivna podpora ideologiji jugoslovanskega nacionalnega integralizma. Smisel svojega delovanja je videla v vzgajanju popolnega jugoslovanskega tipa v kulturnem, fizičnem, etičnem in socialno-ekonomskem smislu. Njen ideal je rasni jugoslovanski tip. Zato je bila odločena uničiti t.i. plemenski oziroma pokrajinski separatizem in zatreti zgodovinsko zavest posameznih narodov oziroma plemen. Pripravljena se je bila za svoja načela zavzemati do skrajnih konsekvenc in pri tem uporabiti tudi nasilje. To je dokazala leto dni po začetku delovanja v Sloveniji, s spopadom med pripadniki **ORJUNE** in komunistov v Trbovljah 1. julija 1924.

- **NARODNO NAPREDNA STRANKA (NNS)**

Oblikuje se iz **JDS** (starini in mladini). **NNS** oblikujejo starini. Do ločitve v okviru **JDS** je prišlo 20. januarja 1923, ko so starini, ki sta jih vodila *dr. Karel Triller* in *dr. Vladimir Ravnihar*, izstopili iz **JDS** in oblikovali **NNS**. Da bo do tega izstopa prišlo je bilo jasno že od maja 1922, ko je izbruhnila t.i. *afera Jadranske banke*. Pokazalo se je, da so mladini (vodili so jih *dr. Gregor Žerjav*, *dr. Albert Kramer*, *dr. Velkoslav Kukovec*, *dr. Mirko Brezigar*) iz sklada, ki ga je ta banka dala **JDS** za plebiscitno propagando na Koroškem in za ustanovitev Ljubljanske univerze, poneverili večmilijonsko vsoto v korist mladinov. Pri tem ni šlo za politiko, ampak za osebno nepoštenost, ki je starinom ni bilo mogoče očitati: obe skupini sta od maja 1922 hodili vsaka svojo politično pot in se januarja 1923 razšli. Starini so se opirali na ljubljanske pridobitne sloje in so za svoje glasilo ohranili *Slovenski narod*. Predsednik **NNS** je postal *Karel Triller*, podpredsednik pa *Vladimir Ravnihar*. Politični dnevnik mladinov je postalo 1920 ustanovljeno *Jutro*. V okviru **JDS**, ki je ostala, pa so bili skupaj še naprej povezani tradicionalni slovenski privrženci in večina inteligence.

V propagandnem pogledu je **NNS** izhajala iz značilne liberalne zahteve po svobodi. Vero je spoštovala kot naraven dejavnik človeškega čustvovanja, nasprotovala pa je zlorabljanju vere v politične namene. Poudarjala je zahtevo po državnem šolstvu. **NNS** je podpirala centralistično ureditev in se je strinjala z jugoslovanskim narodnim unitarizmom, v tem smislu, da je zagovarjala narodno in kulturno zlitje Slovencev, Hrvatov in Srbov v en narod, ki bo imel enotno državno in narodno zavest. Zavzemala se je tudi za omejitev nasprotij med posameznimi družbenimi stanovi in razredi, kar naj bi dosegli s socialno pravičnostjo. Stranka je nasprotovala razrednemu boju, menila pa je, da je treba med družbenimi razredi razvijati

čut solidarnosti. Po volitvah v narodno skupščino je ostala brez poslanskega mandata, aprila 1924 se je razpustila in združila z **NARODNO RADIKALNO STRANKO (NRS)**. Vodenje NRS v Sloveniji je po vstopu članov nekdanje NNS v NRS prevzel *Ravnihar*.

- **NARODNA LJUDSKA STRANKA (NLS)**

Vodil jo je *Šuštaršič*, ki je izgubil politično podporo in se je zato umaknil v tujino, decembra 1922 se vrne v Ljubljano. V domovino se vrne s privoljenjem predsednika jugoslovanske vlade *Nikole Pašića*. Ta je namreč upal, da bo ob pomoči nekdanjega prvaka slovenskega katoliškega gibanja lahko vplival na avtonomistično SLS. Na podlagi tega je *Šuštaršič* ustanovil NLS, ki je začela delovati 1. februarja 1923. Z vso silo je stranka napadala SLS in poudarjala njen klerikalen značaj. Poudarjala je, da nasprotuje vsakemu kulturnemu boju kot zlorabljanju cerkve v politične namene. Glede drugih političnih stališč je zagovarjala enotno državo, opozarjala pa je, da imajo Slovenci, Hrvati in Srbi vsak svoje narodne posebnosti, ki so sad ločenega zgodovinskega razvoja. To bi bilo treba upoštevati in prepustiti vsaki narodni enoti polno samoodločbo in samoupravo v vseh zadevah, ki se ne dotikajo bistva državne celote. Na volitvah je doživela popoln polom. Po volitvah je usahnila, *Šuštaršič* pa se je dokončno umaknil.

VOLITVE V NARODNO SKUPŠČINO – 18. MAREC 1923

So eden od najpomembnejših dogodkov v 20-ih letih. So prve volitve po sprejetju ustave, ko je postalo jasno, da je nacionalni problem osrednji politični problem. To so pokazali tudi izidi volitev, na katerih so veliko večino glasov dobile nacionalne avtonomistično usmerjene stranke.

V Sloveniji je bila absolutna zmagovalka SLS, na Hrvaškem *Radičeva* **HRVATSKA REPUBLIKANSKA SELJAČKA STRANKA (HRSS)**, v BIH pa **JUGOSLOVANSKA MUSLIMANSKA ORGANIZACIJA (JMO)**. Te tri stranke so bile glavne avtonomistično usmerjene. Na Slovenskem so volivci z glasovanjem za SLS pokazali, da je bilo za slovenski narod tedaj prvo in najpomembnejše vprašanje nacionalni problem. To se je pokazalo tudi v predvolilni dejavnosti drugih slovenskih strank, saj ni bilo nobene, ki bi v političnih zahtevah obšla narodno vprašanje. Pri tem pa se je slovenska politika razdelila na 2 tabora:

1. unitaristično-centralistični tabor
2. avtonomistično-federalistični tabor

Pri unitaristično-centralističnem taboru sodelujejo: **NNS + JDS + SAMOSTOJNA KMETIJSKA STRANKA + ORJUNA + SLOVENSKI RADIKALI + POKRAJINSKA ORGANIZACIJA SOCIALISTIČNE STRANKE JUGOSLAVIJE** in vse odcepljene skupine (strinjajo se z jugoslovanskim narodnim unitarizmom in državnim centralizmom), razen **ZARJANI**.

Slovenske centralistične in unitaristične sile so nasprotovale zahtevam po spremembi ustave in zagovarjale v ustavi določilo o oblastni samoupravi. Te stranke so ob volitvah potrdile, da ne upoštevajo niti teženj slovenskega naroda po njegovi posebni etnični ohranitvi, niti teženj po suverenem položaju.

Pri avtonomistično-federalističnem taboru sodelujejo: **SLS + NARODNO SOCIALNA STRANKA + SLOVENSKA REPUBLIKANSKA STRANKA + SOCIALISTIČNA**

STRANKA DELOVNEGA LJUDSTVA + ZDRUŽENJE SLOVENSkih AVTONOMISTOV + deloma NLS.

SLS ni bila edina zagovornica slovenske avtonomije, kot najmočnejša slovenska politična sila pa je edina imela realne možnosti, da poskuša ta program uresničiti. Objavila ga je v brošuri z naslovom: »Sodite po delih!« - »Kažipot slovenskim volivcem v boju za samostojnost«. Državno-pravni program se je ujemal z njeno udarno mislijo, da je Vidovdanska ustava ščit velesrbstva, smrt samostojnega političnega življenja Slovencev in Hrvatov in uzakonitev strogega centralizma zakrinkanega s t.i. samoupravo, katere neomejeni šef je eksponent beograjske vlade kot veliki župan. **SLS** se je bila odločena bojevati za ohranitev slovenske narodne individualnosti, kajti kot je tedaj dejal *A. Korošec* na shodu **SLS** v Ljubljani: »Če se Slovenci narodno nočemo potopiti v srbsko-hrvaškem morju, kdo nam lahko to zameri«.

Zahteve:

- revizija Vidovdanske ustave
- narodna samoodločba
- preoblikovanje Jugoslovanske države v federativno skupnost Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov

- V jugoslovanski federaciji bi bile skupne: državljanstvo, zunanje in vojaške zadeve, denar, najpomembnejša prometna sredstva in finance, za katere bi bil uveden skupni davek, vsi drugi davki pa bi bili prepuščeni narodnim enotam.
- Skupne zadeve bi urejal osrednji parlament, vse druge zadeve pa avtonomne pokrajinske oblasti.
- Avtonomno Slovenijo bi vodila slovenska vlada, ki bi jo izvolil slovenski parlament. V njegovi zakonodajni pristojnosti bi bilo:
 - razmerje med cerkvijo in državo
 - šolska zakonodaja
 - organizacija politične in finančne uprave
 - šolstvo
 - stanovska upravna zakonodaja
 - nadzor nad tovarnami, proizvodnjo in porabo
 - zdravstvo
 - socialna politika in socialno zavarovanje.

S tem bi bila zagotovljen politična, gospodarska, socialna, kulturna in narodna samostojnost Slovenije, t.j. Slovenska samoodločba. **SLS** jo je razlagala kot pravico slovenskega naroda, da s svojimi stvarmi na slovenskih tleh gospodari sama. Zahtevala je še, da bi Slovenci služili vojni rok samo v Sloveniji. To še je zagovarjala **NARODNA SOCIALISTIČNA STRANKA (NSS)**. Na volitvah je dobila dobrih 60% glasov. Sledili sta ji obe slovenski liberalni unitaristični stranki – **JDS** (8,2% glasov, 1 poslanski mandat) in **SAMOSTOJNA KMETIJSKA STRANKA** (6,2% glasov, 1 poslanski mandat).

Federalistična **HRSS**, ki je s svojimi kandidatnimi listami nastopila tudi na Štajerskem, je dobila 6,7 glasov in 2 poslanska mandata. Štajerski Nemci so dobili 1 poslanski mandat, ki so svojega predstavnika izvolili s 3,3%. Vse druge stranke, ki so nastopile na volitvah, ostanejo brez mandata.

Skupščinske volitve so **SLS** znova postavile na prvo mesto na Slovenskem. Zavezale pa so jo tudi s tem, da se z večinskim pooblastilom slovenskega naroda bojuje za njegovo avtonomijo.

- **NEODVISNA DELAVSKA STRANKA JUGOSLAVIJE (NDSJ)**

Nastane marca 1923, nastala je na konferenci stranke delavnega ljudstva, ki se razpusti. **NDSJ** je dotlej delovala izven Slovenije. Razširila se je tudi v slovenski prostor in je bila odtlej nova politična stranka, preko katere so legalno delovali slovenski komunisti. Programsko in politično je bila **NDSJ** usmerjena na načelih, ki jih je poudarjala **KPJ**. Njen cilj je bila vzpostavitev socialističnega družbenega reda in družbene lastnine proizvodnih sredstev. Pomembno pa je bilo, da se je **NDSJ** odpovedala terorju kot načinu razrednega boja. Zagovarjala je republikansko obliko vladavine, v nacionalnem vprašanju pa je takrat zagovarjala še veljavno prvotno unitaristično stališče **KPJ** o obstoju enotnega Jugoslovanskega naroda. V državno-pravnem pogledu je zagovarjala centralizem. Zavzemala se je za ustanovitev ***Balkanske socialistične federacije*** in za politično ter gospodarsko povezanost z Rusijo. Med prvimi voditelji v Sloveniji so bili *Ivan Makuc, Jaka* in *Marcel Žorga*. Od maja 1924 pa jo je vodil *dr. Ivan Lemeš*. Po vsej državi je bila stranka prepovedana 12. julija 1924, ko je vlada s posebno naredbo »**MALA OBZNANA**« prepovedala vse organizacije, za katere je vedela ali domnevala, da so pod komunističnim vplivom. **KPJ** je s tem izgubila možnosti za kakršnokoli legalno politično delo, slovenski komunisti pa so v 2. polovici 20-ih let sodelovali v političnem življenju le preko legalnih glasil ***Delavsko-kmetški list*** in ***Enotnost***.

Torek, 12. april 2005

ODNOS KOMUNISTOV DO NACIONALNEGA VPRAŠANJA

Nacionalno vprašanje v **KPJ** je bila prelomnica. Razprava o nacionalnem vprašanju se je odvijala v okviru legalne **NEODVISNE DELAVSKE STRANKE JUGOSLAVIJE (NDSJ)**, preko glasil **NDSJ: Beograjski radnik, Zagrebška borba** in ***Ljubljanski glas svobode***. V tej razpravi o nacionalnem vprašanju je **KPJ** oblikovala svoj federativni nacionalni program. Spomladi 1923 pa so v **KPJ** ugotovili, da se njeni pogledi na narodni problem ne skladajo z realnim stanjem v državi.

Vzrok za to ugotovitev je bil velik uspeh nacionalnih proticentralističnih strank na skupščinskih volitvah marca 1923. Na drugi državni konferenci **KPJ**, ki je bila maja 1923 na Dunaju so sklenili, da bodo temeljito preudarili narodno vprašanje. Razprava o nacionalnem vprašanju v **KPJ** je potekala od 31. maja 1923 do 3. državne konference **KPJ** januarja 1924 v Beogradu. Razprava je odgovorila na vsa ključna vprašanja povezana z nacionalnim problemom v Kraljevini SHS. V razpravi je najprej prodrlo prepričanje, da je v Jugoslovanski državi obstajalo več različnih narodov, ki jih je tlačil velikosrbski hegemonizem. Na tej podlagi je bila nato oblikovana najpomembnejša zahteva, ki se je uveljavila v razpravi – da se mora **KPJ** postaviti na stran nesrbskih narodov, se bojevati za pravico samoodločbe vsakega jugoslovanskega naroda posebej, glede državne ureditve pa zahtevati federativno državo. Ta zahteva se je uveljavila v ostrem spopadu z nosilci avtonomističnega sistema, katerega zagovorniki so trdili, da bi bilo nacionalno vprašanje že ustrezno rešeno, če bi v Jugoslaviji uvedli sistem pokrajinskih avtonomij, pri čemer bi si osrednja oblast še vedno pridržala velik del pristojnosti. Zagovorniki avtonomističnega koncepta so izhajali iz srbskega dela **KPJ**. Drugače so na rešitev narodnega vprašanja gledali slovenski in hrvaški razpravljavci, ki so poudarjali, da se je treba zavzemati za samostojno Slovenijo, Hrvaško, BIH, Vojvodino, Črno Goro in Makedonijo, ki naj bi se na podlagi lastne državno-pravne individualnosti (samostojnosti) povezale v skupno federativno zvezo.

Prvi, ki so zavrnilo načelo jugoslovanske narodne enotnosti in centralistični koncept so bili slovenski komunisti. *Dragotin Gustinčič* je zahteval oblikovanje nacionalnih vojsk v okviru vsake posamezne federativne enote oziroma države in izključno nacionalno, ne pa srbsko sestavo poveljniškega kadra. Poleg tega je zahteval naj se Srbi na Kosovu učijo albansko, veliko pa je razmišljal tudi o tem, v kakšen federativni okvir bi Slovenci in Hrvati sploh hoteli vstopiti. Srbske člane **KPJ** je opominjal, da bi zaradi njihove politične morale, osebnih medsebojnih bojov in popolne organizacijske nesposobnosti, zaradi splošnih gospodarskih, kulturnih in zunanjih razlogov, morali živeti brez Slovencev in Hrvatov v južnoslovanski ali balkanski federaciji, če bi se le v Srednji Evropi oblikovala neka druga federacija. Opozarjal je, da Srbi in Hrvati nikakor ne razumejo, zakaj naj bi bila raje v skupni državi s Srbijo, BIH, Črno Goro in Makedonijo, kot pa z Avstrijo, Madžarsko ali Češko.

Na svoje srbske tovariše je naslovil: »Gotovo prijatelji, mi smo z vami z vsem Balkanom, mi hočemo z vami skupno federacijo, toda kot gospodarsko in tehnično slabši pridite vi k nam v Srednjo Evropo. Vi rabite veliko pomoči, da se uredite in organizirate v moderno gospodarsko državo in te pomoči vam mi Slovenci in Hrvati sami ne moremo nuditi. Zato je treba močnejših sil. Mi sami bi bili tudi v proplitovski federaciji. Morali bi gospodarsko in kulturno zaostajati kakor se to danes godi.« Del srbskih razpravljavcev je podprlo federativno-narodni koncept: *Maša Pijade*, *Kosta Novaković* in *Triša Kaclerović* ter *Rajko Jovanović*. Ta stališča, ki so se uveljavila v razpravi (da je Jugoslavija večnarodna država, da ima vsak narod pravico do samoodločbe in da naj na osnovi te samoodločbe pride do federativne Jugoslovanske države) je potem sprejela 3. državna konferenca **KPJ**, ki se je sestala januarja 1924 v Beogradu. Z razpravo o nacionalnem vprašanju 1923 oziroma resolucijo o nacionalnem vprašanju sprejeto na 3. državni konferenci **KPJ**, je **KPJ** izstopila iz jugoslovanskih centralističnih in unitarističnih sil in je odtlej zagovarjala federativno preoblikovanje Jugoslovanske države.

KATOLIŠKI TABOR (v času razprave KPJ) – 5. KATOLIŠKI SHOD V LJUBLJANI

5. katoliški tabor v Ljubljani se je odvijal konec avgusta 1923. **SLOVENSKO KATOLIŠKO GIBANJE (SKG)** kot se je z vsemi kulturnimi, gospodarskimi (zadružnimi) organizacijami in politično stranko postopno oblikovalo ob prvem katoliškem shodu leta 1892, je bilo do 1. svetovne vojne edina organizacija, ki si je v smislu krščansko-socialnih načel prizadevala za izobrazbo najširših plasti prebivalstva. Velika in dobro razpredena organizacijska mreža, ki se je naslanjala na cerkveno organizacijo, pa je po vojni povečini zamrla. Tako, da je v Jugoslovanski državi (po 1. svetovni vojni) bila prva naloga katoliško kulturno-prosvetne organizacije, da obudi svoja številna društva.

RAZCEP MED DEMOKRATI (LIBERALCI)

Pred volitvami v narodno skupščino 8. februarja 1925 je prišlo do še ene politične spremembe v liberalnem taboru. Slovenski liberalni mladini, ki so bili organizirani v okviru **SLOVENSKE DEMOKRATSKE STRANKE (SDS)**, ta pa je bila del **VSEDRŽAVNE DEMOKRATSKE STRANKE (VDDS)**, so od marca 1924 delovali v okviru nove **VSEDRŽAVNE SAMOSTOJNE DEMOKRATSKE STRANKE (VSDSDS)**. Ta stranka se je razcepila na:

- **SAMOSTOJNO DEMOKRATSKO STRANKO (SDS)**
- **DEMOKRATSKO STRANKO (DS)**

Do te razdelitve pride, ker je prvak **DS**, *Ljubo Davinović* v letih 1922-24 začel opuščati strogo centralistično stališče. Drugi vidni politik **DS** *Svetozar Pribičević*, ki so ga podpirali tudi slovenski liberalci (**JDS**) pa je zagovarjal strogo unitaristično in centralistično načelo. Zaradi tega se je marca 1924 skupaj s somišljeniki odcepil od **DS** in ustanovil novo **SAMOSTOJNO DEMOKRATSKO STRANKO (SDS)**. **SDS** je delovala predvsem v zahodnem delu države (Slovenija, BiH, Hrvaška), pripadniki **DS**, ki je ostala pod *Davinovičevim* vodstvom, pa so delovali v Srbiji, Črni Gori in Makedoniji.

Po tej razdelitvi so slovenski pripadniki nove **SDS** še nadalje poudarjali svojo zavezanost jugoslovanskemu centralizmu in unitarizmu. Zelo izrazito je bilo tudi strogo protikatoliško stališče. Najbolj značilno za to usmeritev je bila izjava vodilnega slovenskega liberalnega politika v 20-ih letih, *dr. Gregorja Žerjava*, ki je februarja 1924 poudaril: »Slovenski del naroda prevesti v jugoslovanstvo, na danih uspehih našega kulturnega in gospodarskega dela graditi naprej v smeri čim večje združitve, uresničiti slovenske organizacijske sposobnosti v vseh delih naroda, da zrastemo v nerazdružljivo jugoslovansko celoto; združiti vse ustavljajoče sile med Slovenci v to akcijo. To je želja slovenske demokracije. S tem bi bil za Slovence problem malega naroda zadovoljivo rešen.«

Januarja leta 1926 je *Jutro* poudarilo: »Če bi bila Slovenija nekako avtonomna država, kakor jo hoče **SLS**, bi njen teror za desetletja zadrževal s Sloveniji klerikalno nadvlado. Nižje in višje upravne instance, javna varnost, vse bi bilo pod komando škofov in politikujoče duhovščine, proti katerih ukrepov ne bi bilo nobene pomoči več. Klerikalci so danes v srečnem položaju, da jim ni treba premišljevat, kako bi z nasiljem zatrli meščansko vojno v avtonomni Sloveniji.«

Nove smernice in zagon delovanja katoliške kulturne, prosvetne in telesnovzgojne organizacije je zelo pospešil 5. katoliški shod avgusta v Ljubljani. Shod je celotno katoliško gibanje organizacijsko in idejno na novo uredil in mu načrtno pot za nadaljnjo delovanje. Bistvo zahtev shoda je bilo, naj o šolstvu enakopravno odločajo starši, cerkev in država. Država ima pravico zahtevati znanje in državljansko vzgojo, cerkev in katoliški starši pa katoliško vzgojo in pouk, ki ne bo v nasprotju z načeli katoliške vere. Shod je tudi zahteval, naj v vseh državnih šolah do univerze poteka obvezen verouk v pristojnosti cerkve. Shod je tudi zahteval, da so zasebne šole enakopravne z državnimi. Zahteval je tudi ukinitvev kancelel paraagrafa (uveden z Vidovdansko ustavo – duhovnik ne sme pridige uporabljati v politične namene) in poudaril, da je bil z njim uveden grob poseg v samostojno notranje urejanje veroizpovedi. Zelo odprt odnos je shod pokazal v znanosti in umetnosti. Podpiral je kakovost ne glede na stilno usmeritev, vendar le če ni nasprotovalo verskemu čutu. Resolucije, ki so bile sprejete na shodu so bile razmeroma odprte do vseh novih pojavov v družbi in prijaznejše od stališč iz prvih let slovenskega katoliškega gibanja, ko so na vse gledali iz konfesionalnega (verskega) vidika. Vendar so te resolucije še vedno temeljile na stari predpostavki o idejni razdvojenosti družbe. Poudarjali so, da za uveljavljanje katoliških načel v družbi ne zadostuje zgolj kulturno udejstvovanje katoličanov, saj so se dolžni udejstvovati tudi v političnem življenju v smislu načel katoliške cerkve. Dolžnost katoliškega časopisja je tudi bilo, da je dosledno zagovarjala katoliška načela in jih uveljavljala na vseh področjih življenja. Shod je zahteval vnovično pokristjanjevanje že precej sekularizirane družbe.

Torek, 19. april 2005

• **SLOVENSKA REPUBLIKANSKA STRANKA KMETOV IN DELAVCEV (SRSKD)**

Leta 1924 je politično-organizacijska sprememba nastala tudi v avtonomistično-federativnem taboru. Združenje slovenskih avtonomistov je prevzelo politično strankarsko obliko. Ustanovili so **SLOVENSKO REPUBLIKANSKO STRANKO KMETOV IN DELAVCEV (SRSKD)**. Strankin načelnik je postal *Albin Prepeluh*, tajnik pa *Dragotin Lončar*. Stranka je pozivala k skupnemu političnemu nastopu kmetov in delavcev, da bi na temelju samoodločbe in federativno urejene države dosegli zakonodajno avtonomijo Slovencev v Jugoslaviji. Stranka je v socialno-političnem pogledu zahtevala vzpostavitev kmečko-delavske države in uveljavitev načela, da ima vsakdo pravico do sadov svojega dela. Stranka je nasprotovala diktaturi kateregakoli stanu, posebej pa nadvladi kapitalističnega razreda. Zagovarjala je družbeno industrijo in prometnih sredstev, odpravo zasebnih in državnih ter cerkvenih veleposestev. Med njenimi izrazito političnimi zahtevami so bile odprava smrtne kazni, zagotovitev svobode gibanja, veroizpovedi in neodvisnosti sodstva, za odpravo vojaške obveznosti, ki naj bi jo v mirnem času nasledilo civilno služenje vojaškega roka. Zagovarjala je tudi močno samoupravo na občinski in regionalni ravni, v okviru katere bi prebivalci samostojno odločali o vseh javnih zadevah, ki si jih ne bi zase pridržala država. Te zadeve bi bile:

- pravosodje
- šolstvo
- socialno in zdravstveno skrbstvo
- vojaške in zunanje zadeve
- finančna in prometna politika.

Največji politični poudarek je dajalo nacionalno vprašanje, zagovarjala pa je federalizem – zahteva po lastni slovenski državnosti, ki bi se Slovenija svobodno povezala s Hrvati in Srbi in po možnosti tudi Bolgari v skupno federativno državo, v kateri bi bile skupne samo sporazumno določene zadeve (zunanja politika, denar, pošta, vojska).

Samostojno je nastopila na skupščinskih volitvah 8. februarja 1925, ostala pa je brez poslanskega mandata. Po tem neuspehu se je 20. junija povezala s **SAMOSTOJNO KMETIJSKO STRANKO (SKS)**, ki je tedaj začela opuščati centralistično-unitaristične poglede. Skupaj sta oblikovali **ZVEZO SLOVENSKEGA KMETSKEGA LJUDSTVA (ZSKL)**. V svojih programskih točkah se je opirala na program **SRSKD** in je tudi zahtevala zakonodajno avtonomijo Slovenije.

SRSKD in **SKS** sta v okviru **ZSKL** ohranili strankarsko samostojnost, 2. maja 1926 pa sta se združili v **SLOVENSKO KMETSKO STRANKO (SKS)**.

VOLITVE V NARODNO SKUPŠČINO - 8. FEBRUAR 1925

Osrednja tema na teh volitvah je bilo nacionalno vprašanje. Razmere pred volitvami so bile zelo napete, saj se je med obema najmočnejšima predstavnicama nasprotujočih si nacionalnih konceptov, avtonomističnim **SLS** in centralističnim **SDS**, razvila že skoraj »mala državna vojna«. To je pokazal predvolilni razglas **SDS**, ki je poudarjal, da bo po zmagi **SDS** v prihodnjih 4 letih klerikalizem strt. Šele potem bomo Slovenci tudi navznoter svobodni. V nastopih proti **SLS** je bilo zelo odmevno tudi razvitje shoda **SLS** 1. februarja v Ljubljani, ki so ga proti separatistični **SLS** kot politično orožje razvili orjunaši. Pred Unionsko palačo, kjer je bil shod **SLS**, je prikorakalo nekaj več 100 orjunašev, ki so vdrli v dvorano in se zapletli v pretep z reditelji **SLS**. *A. Korošec* je govoril le kratek čas, vladni zastopnik pa je prekinil zborovanje. Reditelji **SLS** so *Korošca* odnesli iz dvorane na ulico, kjer so se nadaljevale manifestacije. Ta razbiti shod **SLS** je nato *Korošču* pomagal, da je bil v tradicionalni liberalni Ljubljani izvoljen za poslanca. Sicer pa je **SLS** v predvolilni kampanji ponovila svoje avtonomistične zahteve in obsodila dotedanjo škodljivo centralistično politiko.

Tudi druge stranke so za volitve predstavile svoja politična stališča. Na volitvah je zmagala **SLS**, ki je dobila dobrih 56% glasov in 20 od 26 poslanskih mest. Druga najmočnejša stranka je bila *Radičeva* **HRVAŠKA REPUBLIKANSKA KMEČKA STRANKA (HRKS)**, ki je svoje liste postavila tudi na Štajerskem in je dobila 9% glasov in 3 poslanske mandate. Sledili sta ji **SDS**, ki je dobila 12% glasov in 2 poslanska mandata in **SKS**, ki je dobila 6% glasov in 1 mandat. Vse druge stranke so ostale brez poslancev (liste Delavskih strank, koaliciji med Narodno radikalno in *Davidovičevo* Demokratsko stranko ter Narodno socialistično stranko, **SRSKD** in Nemci – skupaj: 15,5% glasov).

• **SLOVENSKA KMETSKA STRANKA (SKS)**

Liberalni samostojni kmetijci so si izboljšali politično podobo, saj so se okrepili z avtonomisti, med katerimi je bilo več uglednih političnih imen. Korist pa je imela tudi **SRSKD**, ki je po neuspehu na volitvah leta 1925 ostala na robu slovenskega političnega prostora. V povezavi s **SAMOSTOJNO KMETIJSKO STRANKO (SKS)** pa ji je bila zagotovljena priložnost za nadaljnjo politično delovanje. **SKS** je bila federativno usmerjena. **SKS** je poudarila, da spoštuje vse kar je slovenski narod ustvaril v zgodovinskem razvoju in v boju za obstanek, njegovo zavest, jezik, vero in način mišljenja. V programu **SKS** so posebej opozorili, da jim je v kulturnem pogledu vera podlaga nranosti. **SKS** je stala na krščanskem temelju, priznala pa je svobodo tudi vsem drugim veroizpovedim. Zahtevala je revizijo Vidovdanske ustave, samoodločbo slovenskega naroda in lastno slovensko državnost v federativno preurejeni jugoslovanski skupnosti. To skupnost naj bi poleg slovenske, hrvaške in srbske sestavljala tudi bolgarska federativna enota. **SKS** je nastopila na volitvah v narodno skupščino 11. septembra 1927 in dobila 1 poslanski mandat. Njen predstavnik v skupščini je bil *Ivan Pucelj*, ki se je zavzemal za enakopravnost slovenskega jezika in je 13. junija 1928 dosegel, da je zapisnik bil prebran v slovenščini.

• **JUGOSLOVANSKA SOCIALNO-DEMOKRATSKA STRANKA (JSDS)**

Federalistični program JSDS

Januarja 1925 so opustili značilno centralistično in unitaristično usmeritev. Glasilo *Bernotove* skupine *Naprej* je objavilo članek z naslovom »*Diktatura PP režima*«, ki je ostro kritiziral tedanjo *Pašić-Pribičevićo* vlado. Zaradi tega je policijska direkcija v Ljubljani zaplenila to številko, saj je članek opozarjal, da je vladni politični vir nacionalne mržnje med Slovenci, Hrvati in Srbi, zato ni čudno, da se je utrdilo spoznanje, da mora privedi do izboljšanja samo federalistična republika. Federalnost bernotovcev je poudaril tudi strankin zbor januarja 1926

v Trbovljah. **JSDS** je poudarjala, da je centralizem glavna ovira sporazuma med Slovenci, Hrvati in Srbi in poudarjala, da je edina rešitev federalizem.

Podpora federalističnemu pogledu tudi v delu liberalnega in socialnega tabora je dokazovala, da se je slovensko narodno emancipacijsko stališče v 2. polovici 20-ih let bolj ali manj uveljavilo v vseh tedanjih idejno političnih usmeritvah na Slovenskem. Pokazala je, da se je tedaj že precej razmahnila odločnost Slovencev za doseg enakopravnega in suverena položaja v Jugoslovanski državi. Na tem je temeljil tudi avtentično slovenski avtonomistično-federalistični nacionalni program, ki se je v političnih odnosih nastalih po sprejetju Vidovdanske ustave vse bolj uveljavil med Slovenci.

Po volitvah v narodno skupščino leta 1925 so imele avtonomistične sile v skupščini le 106, centralistična vlada pa 209 od skupaj 315 poslancev. Takšno razmerje moči med vladnim blokom in opozicijo ni dopuščalo možnosti za izglasovanje spremembe Vidovdanske ustave, saj za to ni zadoščala navadna večina treh petin od skupnega števila poslancev. Tolikšnega števila poslancev pa avtonomistično-federalistične stranke niso imele in tudi niso dosegle celotno obdobje veljavnosti Vidovdanske ustave (1929). V takšnih političnih razmerah se je **SLS** odločila, da bo skušala čim več avtonomističnih ciljev doseči s taktičnim popuščanjem centralističnim silam. **SLS** se je odločila za prehod od pračelne v pragmatično politiko, t.j. za prehod iz opozicijskega v vladni položaj. Je namreč razumno upoštevala preprosto dejstvo, da tako široka avtonomija kot jo je načrtoval strankin program v jugoslovanski državno-politični realnosti, ni bila izvedljiva. Po preudarku **SLS** je bila edina možna pot po kateri bi stranka vsaj delno lahko uresničila svoj avtonomistični program, vzpostavitev oblastnih samouprav predvidenih v Vidovdanski ustavi. Zato se je začela zavzemati za izvedbo volitev oblastne skupščine, ki po sprejetju Vidovdanske ustave in 1922 zakona o oblastni in okrajni samoupravi, še niso bile razpisane. Do razpisa volitev je prišlo konec leta 1926, razpisane pa so bile za 23. januar 1927.

Na teh volitvah je z absolutno večino glasov, tako v ljubljanski kot v mariborski oblasti, zmagala **SLS**. Na volitvah v ljubljansko oblastno skupščino je dobila 75% glasov, nekoliko manjšo večino (66%) pa v mariborski oblastni skupščini. Večina, ki jo je imela **SLS**, ji je zagotavljala, da si z omenjenimi možnostmi prizadeva uresničiti svoj program. Pri tem je imelo pomembno vlogo dejstvo, da je 1. februarja 1927 **SLS** vstopila tudi v vlado. Vlada je obstajala do 17. aprila 1927. V tem obdobju si je **SLS** ustvarila dominanten politični položaj v obeh slovenskih oblasteh. Z izvolitvijo svojih predsedstev in oblastnih odborov kot izvršilnih organov, sta se 23. februarja konstituirali *mariborska* in *ljubljska oblastna skupščina*. V Ljubljani je bil izvoljen *dr. Marko Natlačen*, v Mariboru pa *dr. Josip Leskovar*. Prav tako so bili v oba oblastna odbora izvoljeni člani **SLS**, za njuna predstavnika sta izvoljena predstavnika ljubljanske in mariborske oblastne skupščine *Natlačen* in *Leskovar*.

Absolutna prevlada **SLS** v oblastnih samoupravah ni bila uveljavljena le na občinskih odborih, v katerih so bili proporcionalno zastopani predstavniki opozicijskih strank, ampak je to med drugim skupščinske odbore razlikovalo od enostrankarskih vodstvenih organizacij obeh samouprav.

Zelo pomemben vidik politične prevlade **SLS** na Slovenskem je bilo tudi dejstvo, da sta bila s kraljevim imenovanjem 28. februarja 1927 za velikega župana ljubljanske oblasti in mariborske oblasti imenovana pripadnika **SLS**, *dr. Fran Vodopivec* in *dr. Fran Schaubach*. Tako je **SLS** v začetku marca 1927 prevzela tudi vodilne položaje državne uprave v ljubljanski in mariborski oblasti, to pa je bil drugi korak k uveljavitvi njene prevlade v

Sloveniji. Hkrati je bil to tudi začetek stopnjevanja prizadevanj **SLS**, da bi preko oblastnih samouprav urejali čim več gospodarskih, socialnih in prosvetno kulturnih zadev, ki jih je centralistična državna uprava več let neustrezno zanemarjala. Glede na velike pristojnosti velikih županov je bilo za učinkovito delovanje oblastnih samouprav pomembno, da sta bila oba iz vrst **SLS**. Skupna strankarska opredeljenost je namreč zagotavljala sodelovanje med velikima županoma kot tudi njuno sodelovanje z oblastnimi samoupravami.

Torek, 3. maj 2005

23. februarja 1927 so se konstituirale oblastne skupščine in oblastni odbori. Začelo je delovanje oblastnih samouprav, ki so delovale do 6. januarja 1929, ko je bilo z uvedbo diktature kralja *Aleksandra* odpravljena dotedanja politično-državna in upravna oblastna samouprava. V tem obdobju se je občutno izboljšal položaj vseh dejavnosti in ustanov, ki sta jih ljubljanska in mariborska samouprava prevzeli od velikih županov in posameznih ministrstev. Od velikih županov so prevzeli nadzor nad občinami (občinski proračuni), poleg tega pa še nad okrajnimi cestnimi odbori, ki so razpolagali s precejšnjimi sredstvi za vzdrževanje in gradnje krajnih cest. Obe samoupravi sta prevzeli tudi nadzor nad pomembnimi gospodarskimi ustanovami. Ljubljanski oblastni odbor je prevzel v upravljanje Kranjske deželne elektrarne, mariborski pa je prevzel zdravilišči Rogaška Slatina in Dobrna. Prevzel je tudi nadzor nad javnimi bolnišnicami in okrožnimi zdravniki v mariborski oblasti. Oba oblastna odbora sta tudi dosegla, da je bila v Sloveniji ohranjena tudi enotna zdravstvena uprava. Usklajeno sta delovala tudi oblastna šolska odbora, ki sta skrbela zlasti za izboljšanje šolskih razmer.

Organizirani so bili tudi oblastni denarni zavodi. Najprej je ljubljanska oblastna skupščina preoblikovala najstarejšo denarno hranilnico na Slovenskem - Kranjsko hranilnico v oblastni denarni zavod. S tem si je zagotovila finančni temelj za nadaljnji gospodarski razvoj v oblasti. To je bilo pomembno tudi zato, ker je bila Kranjska hranilnica solastnica dramskega gledališča in poslopja realke v Ljubljani – to je bilo važno za nadaljnjo kulturno dejavnost v oblasti. Sredi leta 1928, ko je mariborski oblastni odbor južnoštajersko hranilnico v Celju preoblikoval v oblastno hranilnico mariborske oblasti, je svoj lastni denarni zavod dobila tudi mariborska oblast.

V obdobju začetnega prevzemanja upravnih pristojnosti in reševanja organizacijskih, finančnih, pravnih in drugih ukrepov pomembnih za delovanje oblastnih samouprav, je bila opredeljena tudi njihova dejavnost na uredbodajnem področju. Marca 1927, ko je bila **SLS** še v vladi, je narodna skupščina sprejela finančni zakon k proračunu za poslovno leto 1927-28. Ta zakon je oblastnim skupščinam na ozemlju nekdanje Avstro-Ogrske dal pravico, da v okviru ustave in državnih zakonov z uredbami spreminjajo, dopolnjujejo in razveljavljajo nekdanje deželne zakone. S tem je bila delno razširjena uredbodajna pristojnost slovenskih oblastnih skupščin. S finančnim zakonom je bila določena zato, ker je zakonodajno delo v narodni skupščini zaradi strankarskih političnih nasprotij velikokrat potekalo s težavami. Zaradi tega so spremembe zakonov, včasih pa tudi nova zakonska določila, namesto s posebnimi zakonodajnimi akti sprejeli tako, da so spremenjena ali nova zakonska določila vnesli v finančni zakon k proračunu.

Z vnovičnim vstopom **SLS** v vlado septembra 1927 je bil povezan prenos številnih pristojnosti in sredstev s posameznih ministrstev na slovenski oblastni samoupravi (ljubljsko in mariborsko). Ljubljanski in mariborski oblastni odbor sta od ministrstva za

zdravstvo oktobra 1927 prva v državi prevzela bolnišnice in okrožne zdravstvene službe. Izstopala sta tudi na področju javnih gradenj, kmetijstva, neagrarnih panog, zdravstva, socialnega skrbstva, šolstva in kulture, saj sta od ministrstev za gradnjo, trgovino in industrijo, socialno politiko ter za kmetijstvo prevzeli vrsto ustanovnih zadev. Decembra 1927 sta sprejeli še oblastna proračuna za leto 1928, ki ju je minister za finance potrdil januarja 1928. S tem sta si zagotovili gmotne temelje za svoje delovanje.

Uvedba diktature 6. januarja 1929 je končala manj kot 2 leti trajajoče obdobje, v katerem so Slovenci v precejšnji meri sami izvajali oblast na področju občne uprave in samouprave oziroma na gospodarsko-socialnem, kulturnem in delno na prosvetnem področju. Vzpostavitev in delovanje ljubljanske in mariborske oblastne samouprave je bila edina oblika udejanjanja slovenskih avtonomističnih teženj v 20-ih letih. Seveda to ni bila uresničitev programa zakonodajne avtonomije upravno enotne Slovenije z lastnim parlamentom in vlado. Toda **SLS** je delovanje obeh oblastnih samouprav izrabila za to, da sta kolikor je bilo mogoče preko njenega funkcijskega kadra, delovala kot ena slovenska upravna enota. Zgodovinski pomen za samostojnost Slovenije v obdobju delovanja samouprav je bil tudi v tem, da so bila utemeljena v delovanju obeh najvišjih izvoljenih predstavniških teles slovenskega naroda v 1 Jugoslovanski državi. V letih 1927-28 je namreč prvič zaživel slovenski narodni parlamentarizem. Slovenci so si namreč pred tem (v Avstro-Ogrski monarhiji) vsa predstavniška telesa, ki so bila neposredno vezana na slovensko narodno ozemlje, delili z Nemci in Italijani, po 1. svetovni vojni pa so svoja izvoljena predstavniška telesa imeli le še na ozemlju, ki je bilo del Jugoslovanske države. Glede delovanja oblastnih samouprav se je kot smotrna pokazala odločitev **SLS**, da jih vključi v širši okvir svojih prizadevanj za slovensko avtonomijo. Delovanje oblastnih samouprav je tudi jasno pokazalo sposobnost Slovencev, da samostojno rešujejo pomembna sistemska vprašanja svojega razvoja.

V tem obdobju so bile še ene volitve v narodno skupščino, zadnje v 20-ih letih – 20. septembra 1927. Tudi to pot je bila zmagovalka **SLS**, ki je dobila dobrih 59% glasov in 20 poslanskih mest. Druga najmočnejša stranka v Sloveniji je postala **SAMOSTOJNA DEMOKRATSKA STRANKA (SDS)**, ki je dobila 15% glasov in 4 poslanska mesta. Po eno mesto pa sta dobili še **SLOVENSKA KMETSKA STRANKA (SKS)** – 5,59% in **SOCIALISTIČNA STRANKA JUGOSLAVIJE (SSJ)** – 5,01%. V narodno skupščino je bil izvoljen nosilec liste **SSJ** v volilnem okrožju Maribor-Celje, *Josip Petejan*. To je bil največji uspeh slovenskih socialistov in slovenskega delavskega gibanja v okviru političnega sistema Vidovdanske ustave. Z izjemo *Petejana* namreč v 20.-ih letih v Sloveniji v narodno skupščino ni bil izvoljen noben drug predstavnik marksističnih strank. Po volitvah je najmočnejša stranka **SLS** znova vstopila v vlado. Njen vstop v vlado je temeljil na zmagi na skupščinskih volitvah in predhodnem sporazumu, ki ga je sklenila 27. julija 1927 na Bledu (Blejski sporazum) s prvakom **NARODNE RADIKALNE STRANKE (NRS)** in predsednikom vlade *Vukičevićem*. **SLS** je septembra 1927 dobila resor za socialno politiko v novi vladi. 5 mesecev pozneje pa še pomembnejše notranje ministrstvo, ki ga je prevzel predsednik **SLS** *dr. Anton Korošec*. **SLS** je bila potem v vladi do uvedbe kraljeve diktature.

ZDRUŽEVANJE LIBERALCEV

V času delovanja oblastnih skupščin je prišlo tudi do nove politično-strankarske spremembe v liberalnem taboru, saj se je leta 1928 **NARODNA SOCIALISTIČNA STRANKA (NSS)** pridružila **SAMOSTOJNI DEMOKRATSKI STRANKI (SDS)**. NSS je namreč po porazu na skupščinskih volitvah leta 1923 ostala brez poslanskega mandata in se je znašla na obrobju slovenske politike. Politično sodelovanje z delavskimi strankami po oceni NSS ni bilo mogoče, zato se je odločila za zблиžanje z meščanskim delom liberalnega tabora. Ob skupščinskih volitvah februarja 1925 se je najprej povezala z *Davidovičevo DEMOKRATSKO STRANKO (DS)* in privrženci *Vladimirja Ravniharja* (nekdanja **NARODNA NAPREDNA STRANKA - NNS**) – povezala se je v blok **BRATSKEGA SPORAZUMA**. Ta politična zveza je zahtevala končanje srbskega hedonizma, revizijo ustave ter bratski sporazum resnične enakopravnosti Slovencev, Hrvatov in Srbov. Od takih stališč, v katerih se je še izražal strankin dotedanji avtonomistični program, pa se je NSS pozneje odmaknila. Maja 1925 je izjavila, da se želi povezati v tistimi političnimi strankami, ki so za sporazum med Slovenci, Hrvati in Srbi. Za NSS je bila v tem pogledu najsprejemljivejša Slovenska t.i. »napredna fronta«, ki bi se v imenu Slovencev pridružila temu sporazumu. NSS je obenem izjavila, da je boj SLS za slovensko avtonomijo le v službi političnega katolicizma in to jo je nato privedlo v združitev z najdoslednejšo slovensko unitaristično in centralistično stranko **SDS**. NSS in SDS sta se združili 28. februarja 1928. S tem se je končal proces začel v začetku leta 1926, ko sta se za volitve v delavsko zbornico povezali sindikalni organizaciji NSS in SDS leta 1927. Februarja 1928 pa se je NSS vključila v SDS.

KMETSKA KOALICIJA IN STRELI V SKUPŠČINI 20. JUNIJA 1928

V času, ko je prišlo do združitve NSS in SDS je SDS že dobre 3 mesece delovala v okviru nove politične povezave kmečko-demokratske koalicije, v katero sta se na vsedržavnem nivoju novembra 1927 povezali **HRVATSKA SELJAČKA STRANKA (HSS)** in **SDS**. Zveza HSS in SDS je bila veliko presenečenje, saj sta se politično povezali pomembna nosilka federalističnega programa in zagovornica hrvaške individualnosti HSS in ideološko najodločnejša in politično najvztrajnejša zagovornica jugoslovanskega centralizma in unitarizma SDS. Do te presenetljive politične povezave, ki sta se ji pridružili še **SLOVENSKA KMETSKA STRANKA (SKS)** in **ČRNOGORSKI FEDERALISTI**, je prišlo po tem, ko je HSS in SDS zблиžala skupna negativna politična izkušnja. V letih 1925-27 je namreč vsaka od obeh doživela razočaranje ob vladnih koalicijskih povezavah s centralistično in velikosrbsko **NARODNO RADIKALNO STRANKO (NRS)**. Obe stranki sta skupaj ugotovili, da velikosrbski hegemonizem usodno ogroža zahodni del države, zato sta v okviru *kmečko-demokratske koalicije (KDK)* začeli boj za temeljito preoblikovanje jugoslovanskega političnega sistema. Zahtevali sta vpeljavo demokratičnega sistema vladanja, depolitizacijo državne uprave, enakopravnost na vseh področjih javnega življenja in vzpostavitev ustavnosti in spoštovanje temeljnih norm meščanske demokracije.

KDK je zahtevala tudi spremembo centralistične državne ureditve v Kraljevini SHS. To je bilo povezano s pomembnim narodno programskim zasukom, do katerega je prišlo v letih 1927-28 pri najvztrajnejšem ideologu in najtrštem izvajalcu jugoslovanske unitaristične in centralistične politike in vodji vsedržavne SDS *Svetozarju Pribičeviću*. Ta je v omenjenih letih začel opuščati unitarizem in opozarjati na pomen historičnih državnopravnih individualnosti pri reševanju vprašanja državne ureditve. Tej zgodovinski spremembi

Pribičevićem mišljenju in politiki pa ni sledilo unitaristično krilo v **SDS**, ki so mu pripadali tudi slovenski demokrati, liberalci. Ti so v okviru **KDK** še vedno vztrajali pri programu jugoslovanskega narodnega unitarizma in državnega centralizma. Po oblikovanju **KDK** je **NARODNO RADIKALNA STRANKA (NRS)** jasno pokazala, da ne namerava popustiti v obrambi centralistične državne ureditve. S tem se je v državi začelo obdobje izrazite politične polarizacije.

KDK je v parlamentu zelo ostro nasprotovala velikosrbski politični hegemoniji. V parlamentarni kritiki, ki jo je **KDK** naslavljala na vladne srbske stranke so se večkrat razvneli besedni dvoboji med njenimi poslanci in poslanci vladne večine, ki so se občasno sprevrgli tudi v fizične obračune. V narodni skupščini je, kot sta 19. junija 1928 opozorila prvaka **KDK** voditelj **HSS Stjepan Radić** in **SDS Pribičević**, nastajalo psihološko ozračje za ubijanje. Njune besede so se uresničile naslednji dan, 20. junija 1928, ko je napetost med poslanci dosegla vrhunec. Po hudih medsebojnih obtožbah in žalitvah, ki so si jih izmenjali poslanci **KDK** in **NRS**, je črnogorski poslanec **NRS Puniša Račić**, ki je v skupščini zagovarjal skrajno srbsko nacionalno stališče, streljal na pet poslancev **KDK**, članov **HSS**. Dva med njimi je ubil, tri pa ranil. Med ranjenimi je bil tudi predsednik **HSS** in hrvaški narodni voditelj *Stjepan Radić*, ki je 8. avgusta 1928 podlegel poškodbam. Zaradi tega zločina, ki je bil v tedanjem evropskem parlamentarnem življenju brez primere, so poslanci **KDK** 21. junija 1928 sklenili, da ne bodo več sodelovali v delu narodne skupščine. Njihovo odločitev je potrdila tudi plenarna seja **KDK** v Zagrebu 1. avgusta 1928. **KDK** je na tej seji narodni skupščini tudi odrekla pravico, da bi sprejemala sklepe, ki bi veljali za zahodni del države, ter sprejela sklep, da od 1. avgusta 1928 dalje ne priznava več dotedanje državne ureditve kakršna je bila uveljavljena s 1. decembrskim združitvenim aktom 1918 in Vidovdansko ustavo 1921. **KDK** je ob tem poudarila, da sta bila ta akta uporabljena za hegemonijo nekdanje Kraljevine Srbije nad vsemi preostalimi v Jugoslovanski državi. Hkrati je napovedala odločen boj za novo državno ureditev, ki bo zagotovila enakopravnost vseh narodnih individualnosti.

Skupščinski atentat je torej povzročil hudo notranjo državno krizo, zapečatil usodo parlamentarizma SHS, ter odprl vrata za njegovo odpravo in uvedbo kraljeve diktature. Po atentatu so se namreč začeli širiti glasovi, da naj bi bil vanj vpleten celo kralj s svojimi zaupniki, sumi pa so zadevali tudi notranjega ministra *Korošca*, ki je bil tedaj na čelu resorja odgovornega za varnost. Teh sumničenj ni mogoče dokazati, dejstvo pa je, da je kralju vsekakor ustrezalo kakšen dramatičen dogodek, ki bi upravičil njegove namene za uvedbo osebne oblasti in odpravo parlamentarizma. Zločin v narodni skupščini so obsodile vse slovenske politične stranke, najostreje **SDS**, v kateri je bila združena večina slovenskega liberalnega tabora. **SDS** je zločin v Beogradu izrabila za oster kulturno-bojni napad na voditelje katoliške **SLS** in na notranjega ministra *Korošca*. Osrednji liberalni politični dnevnik *Jutro* je 6. julija 1928 objavil obtožujočo karikaturu, ki je *Korošca* prikazovala oblečenega v okrvavljeno obredno duhovniško oblačilo z žandarsko kapo na glavi, ki je z dvignjeno krvavo gumijevko v desnici sklonjen na Kristusovo podobo. Pod sliko je bil napis: »Sin božji je trpel za druge in krvavel pod trnjevo krono. To je bilo v Judeji. V Jugoslaviji pa drugi trpe zaradi namestnika božjega, ki krvavi od policijskega pendreka!« Ta *Jutrova* karikatura je vzpodbudila odločen odziv **SLS**. Tako je bil beograjski zločin povod, da se je v 2. polovici 20-ih let na idejnopolitičnem področju znova zaostрил stari katoliško-liberalni spor. **SLS** je na *Jutrovo* karikaturu odgovorila na proslavi ob 60-letnici slovenskega tabora v Žalcu 15. julija 1928. Na manifestaciji so padle precej trde besede o slovenskem liberalizmu. *Korošec* je na karikaturu odgovarjal na manifestaciji, da je tako kot se v družini, kjer je več sinov lahko eden izpridi, tudi na Slovenskem. To so izprijeni liberalci, ljudje, ki so se v našem narodu ponesrečili.

Podobno je tudi član **SLS** in predsednik mariborske oblastne skupščine *Leskovar* poudaril: »Naš največji sovražnik, to je liberalizem.« Napovedal je boj *Jutru* in izjavil, da nas nihče na svetu ne more siliti, da podpiramo tistega, ki je naročen na *Jutro* in da občujemo z ljudmi, ki ga berejo. Le z našimi ljudmi se bomo družili in le naše ljudi podpirali. **SLS** je v resnici izpolnila to obljubo. Oblastna odbora ljubljanske in mariborske oblastne skupščine sta julija 1928 sklenila *Jutro* odstraniti iz vseh oblastnih uradov in ustanov ter prenehati objavljati svoje razglase v njem. Mariborski oblastni odbor, ki ga je vodil *Leskovar*, je tudi prepovedal svojim uslužbencem, da bi prejemali *Jutro* v uradne prostore. Na Štajerskem so začeli izvajati tudi akcijo za zmanjšanje naročnikov *Jutra*, da bi ga gospodarsko prizadeli.

DR. ANTON KOROŠEC – PREDSEDNIK NA ČELU JUGOSLOVANSKE VLADE

Po hudih političnih napetostih in parlamentarni krizi, ki jo je povzročilo streljanje v narodni skupščini, je kralj *Aleksander* 24. julija 1928 zaupal mandat za sestavo nove vlade načelniku **SLS Antonu Korošču**. Ta je 27. julija sestavil koalicijsko vlado, v kateri so bile poleg **SLS** še preostale tri stranke dotedanje vladne koalicije: **NARODNA RADIKALNA STRANKA (NRS)**, **DEMOKRATSKA STRANKA (DS)** in **JUGOSLOVANSKA MUSLIMANSKA ORGANIZACIJA (JMO)**. V novi vladi je *Korošec* poleg položaja predsednika vlade prevzel tudi položaj ministra za notranje zadeve. Položaj predsednika vlade je bila najvišja državna in politična funkcija, ki jo je imel katerikoli Slovenec v 1. Jugoslovanski državi. Poleg tega je bil *Korošec* tudi edini nesrbski predsednik vlade v 1. Jugoslaviji. Na Slovenskem so se na njegovo najvišje doseženo državno in politično funkcijo odzvali različno. Skrajno navdušeno v **SLS** in izjemno kritično v najvidnejši predstavnici slovenske liberalne politike **SDS**. **SDS** je novico o imenovanju *Korošca* za mandatarja sprejela s kulturno-bojnim klicem, da **SLS** pri tem igra po starem jezuitskem načelu na dve strani. Češ, če potlačimo Hrvate, četudi s krvjo, smo se prikupili hegemonistom, ki nam dajo trajno v zakup Slovenijo. Demokratski glasili *Jutro* in *Domovina* sta poudarjali, da je bil *Korošču* mandat v resnici podarjen, saj je bilo zelo malo verjetno, da bi ga kralj zaupal kakemu članu **NRS**, iz katere je bil morilec *Puniša Račić*. »Primernega Srbijanca niso mogli najti, da bi ga postavili na čelu nove vlade, ker bi to užaljeni Hrvati smatrali za novo izzivanje,« je 26. julija zapisala *Domovina*. Zato so dali mandat za sestavo nove vlade *Korošču*, češ, da ta ni ne Hrvat, ne Srb, vseeno pa bo bolj služil srbskim interesom in bi jim bil pokoren. *Korošec* je svojo funkcijo opravljal do uvedbe diktature, ko je kralj *Aleksander* v političnih razmerah, ko se glavne politične sile v državi niso mogle sporazumeti o ključnih vprašanjih državne ureditve, ukinitil Vidovdansko ustavo, razpustil parlament in politične stranke in imenoval generala *Petra Živkovića* za predsednika jugoslovanske vlade.

Torek, 24. maj 2005

ZNAČAJ KRALJEVE DIKTATURE

Z uvedbo osebne diktature kralja *Aleksandra* se je začelo novo obdobje v razvoju 1. Jugoslovanske države. Njeno prvo desetletje je označeval boj med avtonomistično-federalističnimi zahtevami nesrbskih narodov na eni strani, ter jugoslovanskim unitarizmom in centralizmom in veliko srbsko hegemonistično politiko na drugi strani. Spori v prid unitarizma, centralizma in veliko srbske politike je določil kralj, ki je 1. januarja 1929 razveljavil Vidovdansko ustavo, razpustil narodno skupščino, ter prepovedal in razpustil vse politične stranke. 6. januarja 1929 je imenoval tudi novo vlado, ki je bila odgovorna samo

njemu. Vlado je vodil divizijski general *Peter Živković*, ki mu je kralj zaupal tudi ministrstvo za notranje zadeve. V *Živkovičevi* vladi so bili predstavniki nekdanj **NARODNO RADIKALNE STRANKE (NRS)**, **DEMOKRATSKE STRANKE (DS)**, **SLS** ter disidenti iz **HRVAŠKE SELJAČKE STRANKE (HSS)** in **SAMOSTOJNE DEMOKRATSKE STRANKE (SDS)**. V *Živkovičevi* vladi je **SLS** predstavljal dotedanji predsednik vlade *Anton Korošec*, ki je zasedal položaj ministra za promet.

Uvedba kraljeve diktature ni niti v jugoslovanski niti v slovenski javnosti naletela na politični odpor. Kljub javnemu odobravanju kraljevega posega pa nove politične razmere niso bile ugodne. Kralj je namreč s svojim posegom poteptal temeljna načela parlamentarne demokracije. Svojo diktatorsko oblast in nedemokratske politične razmere je uveljavil z različnimi političnimi in upravnimi dejanji. Na dan uvedbe diktature je namreč izdal tudi zakon o kraljevski oblasti in vrhovni državni upravi. Po tem zakonu je bil kralj nosilec vse oblasti v državi, saj mu je bila vlada neposredno odgovorna, izdajal in razglašal je zakone, postavljali državne uradnike in podeljeval vojaške čine. Njegova oseba je bila nedotakljiva in se mu ni smelo nič postavljati v odgovornost. Prav tako tudi ni smel biti obtožen. Do konca leta 1929 je kralj na novo uzakonil tudi jugoslovanski narodni unitarizem in državni centralizem.

V zakonu o spremembi in dopolnitvi zakona o zaščiti države, razglašen 12. marca 1929, je v skladu z jugoslovanskim unitarističnim načelom, po katerem bi bili Slovenci, Hrvati ni Srbi zgolj plemena enotnega jugoslovanskega naroda, razglasil, da je kaznivo ustvarjati razdor med plemeni ter vzpodbujati »plemensko razdvojenost ali plemenski razdor«.

Dopolnjen zakon o zaščiti države tako obstoja jugoslovanskih narodov ne priznava, ampak jih je videl kot sklenjeno celoto, ki mora ostati skupaj. V 3. oktobra 1929 razglašenem zakonu o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja pa je kralj šel še dlje. Jugoslovanski narodni unitarizem je zakonsko uveljavil tudi z novim imenom države, saj je ime kraljevine, ki so do tedaj sestavljala imena vseh treh »plemen«, spremenil v eno ime, ki je prikivalo vse narodne individualnosti; to je bilo Jugoslovansko ime. Od oktobra 1929 je namreč obstajala **KRALJEVINA JUGOSLAVIJA**, v kateri so bila določila tega zakona odpravljena vsa društva in ustanove, katerih plemensko obeležje, smoter ali delovanje je bilo v nasprotju z državnim in narodnim edinstvom.

Z zakonom o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja je bila uvedena tudi nova upravna razdelitev države. Kraljevina Jugoslavija je bila razdeljena na 9 banovin. Tedanja ljubljanska in mariborska oblast sta bili združeni v enotno Dravsko banovino s sedežem v Ljubljani. Upravna razdelitev na banovine ni izpodbijala jugoslovanskega državnega centralizma. Banovine niso bile oblikovane po tradicionalnih zgodovinskih državno-nacionalnih pravilih, temveč po političnih. Izjema je bila **DRAVSKA BANOVIN**, v kateri je bilo upravno združeno slovensko ozemlje, kar je bila verjetno nagrada nekdanji **SLS** za sodelovanje v vladi.

Sicer je oblikovanje banovin temeljilo na prizadevanju centralističnih oblasti, da zbrisajo nekdanje politične meje med jugoslovanskimi pokrajinami in prelomijo z vsemi zgodovinsko državno-pravnimi tradicijami. Banovine tako niso trgale državno-pravne enotnosti jugoslovanskega ozemlja, ampak so bile upravno teritorialne enote, ki so bile kljub svojim zakonsko zagotovljenim pristojnostim na področju občne uprave, še vedno neposredno podrejene centralni državni oblasti. Ban, ki je v banovini izvajal najvišje politično in občno upravno oblast, je bil po zakonu in po nazivu in po razdelitvi kraljevine na upravna območja,

le predstavnik kraljeve vlade v banovini. Na položaj ministra za notranje zadeve ga je ob soglasju predsednika vlade imenoval kralj. Prav tako je kralj po zakonu o banski upravi, uveljavljenim 7. novembra 1929, na predlog resornega ministra, imenoval načelnike oddelkov banske uprave. Člane banskega sveta, to je posvetovalnega organa bana, pa je na banov predlog postavljala minister za notranje zadeve. Tako banovine niso zanikale centralizma, čeprav so predstavljale specifičen način upravne decentralizacije Jugoslovanske države. 3. septembra 1931 je bila izdana t.i. **oktroirana ustava** (»vsiljena« ustava).

USTAVA 3. SEPTEMBRA 1931

Nedemokratičen način vladanja in unitaristično opredeljen jugoslovanski narodni razvoj je kralj *Aleksander* 3. septembra 1931 uzakonil tudi z ustavo. Ustavo je **oktroiral** (vsilil), torej jo je brez parlamenta predpisal in razglasil sam. Ustava iz leta 1931, ki so jo privrženci kraljeve diktature po mesecu, v katerem je bila razglašena, imenovali kar **septembrska ustava**, nasprotniki pa **oktroirana ustava**, je bila sklepno pravno dejanje, s katerim je bil utemeljen kraljev absolutistični način vladanja. V primerjavi z Vidovdansko ustavo je bila ta ustava glede liberalnosti in demokratičnosti velik korak nazaj. Nedemokratičnost nove ustave so kazala ta določila o klasičnih državljskih pravicah in svoboščinah. Ustava je sicer zagotavljala osebno svobodo in enakopravnost državljanov, nedotakljivost stanovanja, svobodo vere in veroizpovedi, svobodo tiska, zbiranja in združevanja, ter svobodo znanosti in umetnosti, vendar je te pravice dosledno omejevala z dodatkom »razen v primerih, ki jih določa zakon«, ker so ob ustavi ostali v veljavi tudi vsi dotedanji zakonski predpisi, ki so omejevali tisto, kar je ustava opredelila kot temeljne državljske pravice in svoboščine. Ta dodatek je namreč v veliki meri onemogočil uresničevanje teh pravic.

Izrazito nedemokratičen značaj oktroirane ustave so razkrivali tisti njeni deli, ki so uzakonili kralja kot izključnega nosilca državne oblasti. Oktroirana ustava, ki v nasprotju z Vidovdansko ustavo Jugoslovanske države ni več označevala kot parlamentarne, ustavne in dedne monarhije, ampak le kot dedno in ustavno monarhijo, je namreč s formalno ustavnostjo zagotovila kraljevi absolutizmu. Tega ni preprečila niti ustavno zagotovljena delitev oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno oblast. Ustava je namreč zagotavljala, da je bil kralj najvišji dejavnik oblasti na vsakem od teh področij. Poostren centralizem, ki je kralju na vseh področjih javnega življenja omogočil končno odločanje, so delno omilila le ustavna določila o banovinski samoupravi. Ustava je namreč vsebovala pomembna določila, da banovine niso samo upravne temveč tudi samoupravne enote. Naloge banovin naj bi izvajala izvoljeni samoupravni banovinski svet z uredbodajnimi in proračunskimi pristojnostmi in banovinski odbor kot izvršilni organ banovinskega sveta. Določilo o banovinski samoupravi je bila edina odločba, ki je v oktroirani ustavi omilila ustavno uzakonjen sistem centralistične in absolutistične monarhije. V manj kot mesecu dni po razglasitvi oktroirane ustave je kralj razglasil še volilne zakone. S tem je bila zagotovljena pravna podlaga za oblikovanje predstavniškega telesa, ki naj bi utemeljilo ustavnost.

Predstavniško telo oziroma parlament se je v 30-ih letih imenoval **NARODNO PREDSTAVNIŠTVO KRALJEVINE JUGOSLAVIJE**. Narodno predstavništvo je bilo dvodomno. Sestavljala sta ga narodna skupščina in senat. Volilni sistem, ki so ga uzakonili volilni zakoni ni zagotavljal demokratičnih volitev. Tako kot že pred tem Vidovdanska ustava, je uveljavljal le omejeno volilno pravico. Volilni zakoni namreč niso omogočali splošne volilne pravice. Ženskam in pripadnikom vojske niso priznavali ne pasivne, ne aktivne volilne pravice. Pasivne volilne pravice pa niso imeli sodniki, policisti, finančni in

gozdarski uradniki ter uradniki agrarne reforme, državljani, ki še niso dopolnili 30 let in nepismeni. Pasivna volilna pravica je bila dodatno starostno omejena pri volitvah senatorjev, saj je niso imeli državljani, ki so bili mlajši od 40 let. Svojevrsten udarec demokratičnim volilnim načelom je bila tudi uvedba javnih volitev. Ena od ključnih novosti volilne zakonodaje iz leta 1931 je bila tudi uvedba državnih kandidatnih list. Politična organizacija, ki je hotela za volitve v narodno skupščino postaviti svoje kandidate, je morala imeti v vsakem upravnem okraju v državi po enega kandidata in po enega na vsakem sedežu banovine. Kandidatna lista je morala v vsakem okraju v državi dobiti vsaj 200 sodno potrjenih podpisov volilnih upravičence (vlagatelj oz. nosilec državne kandidatne liste pa je moral v vsakem okraju zbrati še po 60 sodno potrjenih podpisov predlagateljev). Absolutistični režim je hotel s tem onemogočiti volilno udeležbo nekdanjih opozicijskih, proticentralističnih političnih strank. Te zaradi svojega pokrajinskega in narodnostnega značaja niso imele možnost postaviti svojih kandidatnih list v vsakem volilnem okraju v državi. Stranka, ki je v vsej državi dobila največje število glasov, čeprav le relativno večino, je po volilni zakonodaji dobila kar 2/3 poslanskih sedežev. Če pa je zmagovalna lista dobila več kot polovico vseh glasov, je sodelovala tudi pri delitvi ostale tretjine mandatov. Stranka, ki ni dobila vsaj 50 tisoč glasov, ni prišla v poštev pri delitvi mandatov.

VOLITVE V NARODNO SKUPŠČINO LETA 1931 IN **VOLITVE V SENAT LETA 1932**

Volitve v narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije so bile 8. novembra 1931. Ker je uvedba državnih kandidatnih list služila le unitarističnim oziroma režimskim političnim silam, se nekdanji opozicijski proticentralistični politični subjekti volitev niso udeležili. Tako je na volitvah nastopila le lista predsednika vlade generala *Živkovića*. V opozicijskih krogih so zato volitve posmehljivo imenovali »dirka z enim konjem«. Na volitvah, na katerih se je režim oprl na celoten državni aparat, pa tudi na organizirana sredstva prisile, je bila izvoljena vladna lista. S tem je bil izvoljen prvi del režimu privrženega narodnega predstavništva. Iz Dravske banovine oziroma Slovenije je bilo v narodno skupščino, v kateri je bilo 305 poslanskih sedežev, izvoljenih 25 poslancev. Razen redkih izjem so vsi pripadali taboru liberalnih unitarističnih sil.

Volitve v senat Kraljevine Jugoslavije pa so bile 3. januarja 1932. Volili so polovico članov senata, saj je drugo polovico senatorjev imenoval kralj sam. Voljene senatorje so volili narodni poslanci (po banovinah), vsi banški svetniki (imenuje jih kralj) in vsi župani iz občin banovin.

Senat je bil protiutež narodni skupščini, saj je bilo za sprejetje zakonskih aktov potrebno tako soglasje senata kot tudi narodne skupščine. Če bi namreč v narodni skupščini slučajno prevladala opozicijska večina, bi senat lahko zavrnil podporo zakonskemu predlogu sprejetem v narodni skupščini, če bi bil le-ta v nasprotju z interesi kralja. Na volitvah senatorjev v dravski banovini so bili v senat izvoljeni štirje vidni predstavniki liberalnega unitarističnega tabora, kralj pa je 9. januarja 1932 imenoval še dva. Senat je bil tako kot narodna skupščina sestavljen le iz privrženecv absolutističnega režima. Z izvolitvijo oziroma imenovanjem senatorjev je bil izbran tudi drugi del narodnega predstavništva. S tem je dotedanja politika dvora in vlade dobila zanesljivo podporo v narodnem jugoslovanskem predstavniškem telesu.

Torek, 31. maj 2005

Diktatura je bila uvedena leta 1929. To je pomenilo ukinitve Vidovdanske ustave in prepoved političnih strank. Posledice so nastale na upravno-političnem področju, odpravljene pa so bile oblastne samouprave, preko katerih je v letih 1927-29 uspelo rešiti samostojna vprašanja iz gospodarsko-socialnega in kulturnega razvoje. Novembra 1929 sta bili ljubljanska in mariborska oblast združeni v Dravsko banovino. Na Slovenskem je bila uvedena nova upravno-politična razdelitev. V banovini je bil upravno združen ves jugoslovanski del Slovenije, izjema je bila Bela krajina, ki je bila do 1931 v Savski banovini. Upravna zaokrožitev slovenskega ozemlja v Dravsko banovino in imenovanje nekdanjega pripadnika **SLS Dušana Serneca** za prvega bana, sta bili ugodnosti, ki so jih Slovenci verjetno dobili zaradi *Koroščevega* sodelovanja v vladi šestojanuarskega režima.

Najvišji predstavniki vlade v banovinah so bili bani, ki so prevzeli vse posle uprave in dotedanje samouprave. Banski svet je bil posvetovalni organ, njegova določila so kazala na možnost širšega sodelovanja pri urejanju. V banovinskih svetih so bili s svojim predstavniki zastopani vsi okraj. Število zastopnikov je bilo odvisno od števila prebivalcev. Poglavitna naloga banskih svetov je bilo dajanje pripomb in mnenj o proračunu, o gospodarskih, socialnih in kulturno-prosvetnih zadevah, o potrebah okrajev in mest. Ban je te predloge lahko upošteval ali pa tudi ne, glede na potrebe in finančne zmožnosti banovin. Pri sestavi proračuna ga je moral potrditi še minister za finance. V drugih vprašanjih se banški svetniki niso smeli vmešavati v delovanje banovinskih oblasti.

SEPTEMBER 1931 – PO SPREJETJU OKTROIRANE USTAVE

V jugoslovanski državi so bile ponovno vzpostavljene formalne možnosti za samoupraven razvoj banovin. Utemeljevalo jih je ustavno določilo o banovinski samoupravi. Ker kljub večkratnim obljubam v 30-ih letih nobena vlada ni hotela pripraviti izvedbene zakonodaje o samoupravnih svetih in odborih, samouprave na banovinski ravni ni bilo možno uresničiti. Ves čas so delovali le banški sveti (svetovalni organ, imenoval ga je notranji minister), ki jih je leta 1929 uvedel zakon o banški upravi.

Banski svet je imel prvotno zelo omejene pristojnosti. Te niso bile formalno nikoli razširjene. Banski svet Dravske banovine je začel zahtevati povečane pristojnosti. V praksi je postajal vedno bolj tehten dejavnik pri reševanju zadev, pomembnih za gospodarski, socialni in kulturni razvoj.

Banski svet Dravske banovine:

Po prihodu nekdanje **SLS** v opozicijo (septembra 1931) in do leta 1935 so imeli večino banški sveti iz liberalnega tabora. Kljub njihovi unitaristični usmeritvi so v banskem svetu večkrat razpravljali o nujnosti dekoncentracije zadev, ki niso bile splošno državnega pomena. Zavzemali so se za ustavno določene banovinske samouprave ter za ustrezna finančna sredstva. V tem obdobju sta bila bana Dravske banovine pripadnika liberalnega tabora *dr. Drago Marušič* (imenovan decembra 1939; decembra 1934 je postal minister za socialno politiko v jugoslovanski vladi) in *dr. Dinko Puc* (imenovan februarja 1935). Veliko nezadovoljstva je bilo čutiti med svetniki, ker osrednje oblasti niso uvedle samouprave in upravne decentralizacije. Liberalni svetniki so zahtevali več pristojnosti pri oblikovanju proračuna. Po uspehu nekdanje **SLS** na občinskih volitvah oktobra 1933 (absolutna večina) pa je splahnela želja, da bi uvedli volitve v banovinski svet. Temeljne zahteve banskega sveta

se nikoli niso radikalizirale v zahtevo po oblikovanju Slovenske banovine s širokimi avtonomističnimi, zakonodajnimi in izvršilnimi pristojnostmi. Vlada ni poskrbela za udejanjanje banovinske samouprave. Do sredine 30-ih let je stanje oteževala huda gospodarska kriza, katere posledice so zahtevale posebne ukrepe za zaščito skrajno zaostrenih socialno-gospodarskih razmer v Sloveniji, hkrati pa so omejevale gmotne možnosti za učinkovito ukrepanje.

V takšnih razmerah tudi še tako temeljite razprave o banovinskem proračunu niso mogle biti učinkovite, ker omejena finančna sredstva niso omogočala uveljavitve številnih predlogov bankih svetnikov. Te možnosti so se v 2. polovici 30-ih let vzporedno z zasliševanjem banovinskih proračunov povečevale, to pa ni omogočalo zadovoljivega obsega uresničenih mejnih in pomembnih pobud bankih svetnikov. Najbolj očitne razlike med delovanjem banskega sveta v 1. polovici 30-ih let so se pokazale v vprašanju samostojnosti Dravske banovine. Banski svet Dravske banovine, v katerem so junija 1935 imeli večino nekdanja **SLS**, je konec 30-ih let presegel zahteve po uveljavitvi samoupravne centralizacije, ki jo je pred tem predstavljal banki svet v liberalni sestavi. Zagovarjali so vzpostavitev prave zakonodajne in izvršilne slovenske avtonomije.

JUGOSLOVANSKA RADIKALNA KMETSKA DEMOKRACIJA (JRKD) in NASTANEK JUGOSLOVANSKE NACIONALNE STRANKE (JNS)

Od novembra 1931 so se liberalci povsem zavezali režimu kraljeve diktature. Dvor in vlada sta presodila, da potrebujeta širšo politično stranko, ki bi na vsedržavni ravni izvajala njuno politiko. Po volitvah so na vladni listi izvoljeni poslanci ustanovili novo vsedržavno politično stranko **JRKD**. Organiziranje stranke je notranji minister in predsednik vlade *Peter Živković* dovolil januarja 1932. **JRKD** je nato bila ustanovljena 1. maja 1932. Njen začasni predsednik je postal *Nikola Ozunović*. Vidno vlogo v **JRKD** je imel tudi slovenski liberalni politik *Albert Kramer*. Postal je glavni tajnik. **JRKD** oziroma **JNS**, v katero se je preimenovala leta 1933, je bila edina politična stranka, ki jo je vladajoči režim dopustil v 1. polovici 30-ih let. Zagovarjala je kraljevi absolutizem in jugoslovanski unitarizem. V **JRKD** so se povezali pripadniki nekdanje radikalne stranke in unitaristični disidenti iz **JDS** in **HRVATSKE SELJAČKE STRANKE (HSS)**. Vanjo so vstopili tudi slovenski liberalci in pripadniki **SAMOSTOJNE KMETSKE STRANKE (SKS)**. Program **JRKD** je vzporedno s strogim izvajanjem načel državne enotnosti poudarjal tudi potrebo po decentralizaciji in uvedbo banovinskih samouprav. Zavzemal se je za zaščito dela in zagotovitev preživetja vseh delavskih slojev. »Delovni narod« bi naj država usposobila za »uspešni producent in sposoben konzument«. S tem bi ustvarili temeljne zadeve za napredek gospodarstva. Glede vprašanja svobode vesti in veroizpovedi je v programu bilo poudarjeno, da bo stranka upoštevala verska čustva jugoslovanskega naroda, braneč svobodo vesti in enakopravnosti vseh veroizpovedi. Zavzela se je tudi za pravico narodnih manjšin do samostojnega kulturnega razvoja.

Na 1. kongresu 20. julija 1933 v Beogradu se je **JRKD** preimenovala v **JNS**. Za predsednika stranke je bil izvoljen *Nikola Ozunović*. Slovenski liberalni politiki so zasedli več pomembnih mest. *Albert Kramer* je postal glavni tajnik **JNS** in eden od podpredsednikov. Podpredsednik **JNS** je bil *Ivan Pucelj* (prej je bil v **SKS**).

Politični položaj:

JRKD/JNS se na Slovenskem ni širše uveljavila. Zaradi svojega sodelovanja z nepriljubljeno kraljevo diktaturo je veljala le za kraljevo politično ozadje. Liberalne politične sile so si z vstopom v **JNS** in aktivnim sodelovanjem pri izvajanju kraljeve politike naredila medvedjo uslugo. Vpetost v režim diktature oziroma režim **JNS** jih je po spremembi politične oblasti v državi leta 1935, ko so se slovenski liberalci poslovili od oblasti, podalo v finančni in politični bankrot. Politično si niso več opomogli.

VPRAŠANJE SLOVENSKE AVTONOMIJE in KATOLIŠKI TABOR

Dan pred razglasitvijo oktobrirane ustave leta 1931 je nekdanja **SLS** izstopila iz vlade šestojanuarskega režima. Odstopil je predsednik *Sernec*. Kljub temu, da bi bilo mogoče zaokrožitev vsega slovenskega ozemlja v Dravsko banovino razumeti kot določen politični uspeh **SLS**, je bilo njeno sodelovanje v *Živkovičevi* vladi vedno bolj sporno. Vlada je uresničevala temeljno zamisel o oblikovanju enega samega jugoslovanskega naroda, pri tem pa **SLS** ni mogla sodelovati. Zaradi sodelovanja v *Živkovičevi* vladi je vodstvu **SLS** nasprotovala opozicija v okviru stranke –**KRŠČANSKI SOCIALISTI**. **SLS** je izstopila iz vlade. V tem smislu lahko tudi razumemo *Korošček* izstop leta 1930.

SLS je v opoziciji začela obujati svoj avtonomistični program. Spomladi 1932 je z vnovič izraženimi zahtevami po avtonomni Sloveniji prešla v politični napad proti režimu. Manifestacije **SLS** so bile povezane z jubilejem 60-let *Antona Korošca*. Ob tej priložnosti je **SLS** 8. maja 1932 pripravila veliko praznovanje. Izobesili so slovenske zastave in vzklikali: »Dol vlada – živela samostojna Slovenija! Živel dr. Korošček!« Policija je nekaj ljudi aretirala. *Korošček* jubilej oziroma praznovanje je zajelo vso slovensko ozemlje. Vrhunec so bili t.i. **ŠENČURSKI DOGODKI** 20. maja 1932 (pri Kranju), ko je **SLS** ob shodu **JRKD** pripravila protirežimske demonstracije.

Konec leta 1932 nastopi druga stopnja. 31. decembra je **SLS** oblikovala t.i. **Slovensko deklaracijo** oziroma **Ljubljanske punktacije**. V njih je poudarila, da morajo biti slovenskemu narodu zagotovljeni individualnost, ime, zastava, etnična celovitost, razpolaganje s financami, kultura in politična svoboda. Zahtevali so tudi socialno zakonodajo. Uresničitev ciljev je mogoča v svobodnem sporazumu Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki mora preurediti državo v več enakopravnih enot. Punktacije so natisnili na letake, niso pa jih objavili v političnih glasilih. 3. januarja 1933 jih je prvi objavil *Tržaški časnik, Jutro* pa jih je objavilo 12. januarja 1933. Na punktacije **SLS** se je slovenska politika ostro odzvala.

Odzval se je tudi režim. Banska uprava Dravske banovine je 27. januarja 1933 odredila konfinacijo za člane **SLS**: *Frana Kulovca, Marka Natlačena* in *Antona Ogrizka*. To se je zgodilo v Bosni. 28. januarja 1933 je bil konfiniran tudi *Korošček*, najprej so ga poslali v Vrnjačko Banjo, nato v Tuzlo, kasneje pa na Hvar. Voditelji **SLS** so v konfinaciji bili 2 leti. Po smrti kralja (atentat v Marseillesu) so jim ponovno vrnilo svobodno gibanje.

S punktacijami **SLS** je bilo v slovenski politiki znova jasno postavljeno vprašanje federativne države. Do junija 1935 **SLS** ni več poudarjala federativnih zahtev, ni pa jih pozabila. To se je pokazalo v 2. polovici 30-ih let, ko je v okviru **JRZ** znova začela postavljati zahteve po federativni ureditvi in slovenski nacionalni uveljavitvi. To se je izražalo preko delovanja banskega sveta Dravske banovine, katerega vodstvo je leta 1935 prevzela **SLS**. Junija 1935 je vlado *B. Jevtića*, v kateri so bili tudi slovenski **JNS**, zamenjala vlada *Milana Stojadinovića*

oziroma **JRZ**. **JRZ** je bila druga vsedrjavna politična stranka. Vanjo so se združile nekdanja **SLS**, **JMO** in **NARODNA RADIKALNA STRANKA (NRS)**. V *Stojadinovićevi* vladi je voditelj **SLS** *Anton Korošec* prevzel mesto ministra za notranje zadeve in odločilno vplival na prevzem vodstvenih položajev. Ban Dravske banovine je 10. septembra 1935 postal *Marko Natlačen*. Absolutna prevlada **JRZ** v bankskem svetu pa je bila zagotovljena 7. decembra 1932, ko je *Korošec* za banske svetnike imenoval več kot 2/3 članov nekdanje **SLS**.

JRZ V BANSKEM SVETU DRAVSKE BANOVINE

To je bilo novo obdobje v prizadevanjih za avtonomno Slovenijo. Zahteve po gospodarski, finančni, socialni in kulturni samostojnosti po enakopravnosti slovenskega jezika v uradništvu. V bankskem svetu se je večkrat pojavljalo ime Slovenija namesto Dravska banovina. Vrhunec avtonomističnih prizadevanj je bil 7. februar 1940, ko so svetniki sprejeli resolucijo o ustanovitvi **banovine Slovenije**. Bili so mnenja, da je bilo treba bankski svet takoj nadomestiti z izvoljenim banovinskim zborom, ki bo odločal o vseh vprašanih proračuna, imel bo tudi zakonodajne pravice. Ta zahteva je bila postavljena v času, ko je v bankski upravi Dravske banovine že od septembra 1939 potekalo intenzivno delo za ustanovitev Slovenske banovine. Pripravili so že besedila za več uredb: o ustanovitvi, o organiziranosti banovinskega zbora kot slovenskega parlamentarnega predstavništva, o volitvah v zbor, o upravnem sodišču za Slovenijo, o banovinskem proračunu. Pripravili so tudi predloge o prenosu zadev iz ministrstev na urade v Ljubljani. Priprave za ustanovitev banovine Slovenije so zaradi vojne prekinili, bankski svet pa na zadnjem zasedanju februarja 1942 ni več o tem razpravljal. Kljub temu pa je uresničenje slovenske avtonomije v jugoslovanski državi ostal temeljni cilj **SLS**.